

„Révai József (...) elemében volt, mikor vagdalkozni kellett”¹

A Szabad Nép szerepe 1948-ban

„Most, hogy a Szabad Nép a Magyar Dolgozók Pártjának (MDP) lett központi lapjává, a legtöbb, amire vállalkozhatunk, az, hogy méltóak leszünk Pártunk és lapunk harci hagyományaihoz. A Szabad Nép szerkesztősége arra törekszik, hogy megnövelt feladatainak minél teljesebben megfeleljen és a maga frontján fokozott erővel küzdjön Pártunk ma elfogadott programjának megvalósításán.”² – fogalmazott a Szabad Nép cikke 1948 júniusában, a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) megalakulása után. Miután a Szociáldemokrata Párt összeolvadt a Magyar Kommunista Párttal (MKP), az új politikai szerveződés központosította a sajtóját is. A szebb napokat látott, korábbi funkciójában ekkorra feleslegessé vált Népszavának is megtalálták a helyét. A Szociáldemokrata Párt kongresszusán június 12-én Szakasits Árpád többek közt azt is bejelentette – „a Magyar Dolgozók Pártjának sajtójára rátérve” –, hogy a Szabad Nép lesz az MDP központi lapja, a Népszava pedig a Szabad Szakszervezetek Országos Szövetségének központi napilapja.³ Három nappal később, az „egyesüli kongresszusról” szóló beszámoló összetett címrendszerének egyik alcímében, az első oldal tetejéről tájékozódhatott az olvasó arról a nyilvánvaló tényről, hogy a „Szabad Nép a Magyar Dolgozók Pártjának központi lapja”⁴ lett. A kommunista napilap tehát a „harci hagyományait” követve „küzdhetett” tovább „a maga frontján”, a pártvezetők és a propaganda fegyvereként nem kímélve a magyar társadalom hagyományos rétegeit és csoportjait. A sajtó feladata 1948 és 1956 között abban állt, hogy mozgósítsa a társadalmat a „szocializmus építésére”, erősítse a marxista gondolkodásmódot és a kollektívizmust, és mindeközben figyelmen kívül hagyta a nemzeti érzést és az emberi jogokat.⁵

De hogyan jutott el idáig a Szabad Nép, és mi jellemezte az 1948-as év tevékenységét, különösképpen az MDP létrejötté körüli hónapokban? Ennek megválaszolásában eligazítást nyújthat nekünk a szakirodalom, a lap hasábjai, valamint a pártvezetés dokumentumai.

(Illegitimitástól az állami pénzekig) A Szabad Nép az MKP hetilapjaként, illegális sajtóorgánumként indult 1942-ben, hogy néhány év alatt „igazi, rettegett nagyhatalommá” váljon.⁶ Rövid ideig tartó megjelenés, majd leállítás után a második évfolyam 1944-ben jelenhetett meg, és 1945. március 25-én látott napvilágot napilapként⁷ Révai József főszerkesztő és Horváth Márton szerkesztő vezetésével.⁸ Mindketten az MKP, majd később az MDP legfelsőbb vezető testületeinek is tagjai voltak. Ez is jól jelzi a lap – már a kezdeti időkben is – megfogalmazott célját, amelyet Buzinkay Géza így fogalmazott meg: „Már a koalíciós időkben minden rovata a közvetlen politikai propagandát szolgáltatta.”⁹ És ezt erősítik meg a párt első számú vezetőjének szavai: „Legyen a »Szabad Nép« eleven, tettekész, szókimondó, buzdító, iránytmutató és harcos.”¹⁰ – fogalmazott Rákosi Mátyás az MKP főtítkáraként az 1945-ben újrainduló Szabad Nép címlapján. A Szabad Nép igazi központi lappá vált, mintául pedig a Szovjetunió kommunista sajtója¹¹ szolgált. A központi napilapok „az egyes pártok sajtóhierarchiájának csúcán” helyezkedtek el, „a legnagyobb példányszámban, a legtöbb olvasóhoz a legtöbb információt” juttatták el, és meghatározó szerepük volt „a pártélet egésze szempontjából is”.¹²

Noha egy pártlap esetében is természetes, hogy a tulajdonosa érdekeit szolgálja, a Szabad Nép túllépett azon, hogy csupán egy párt lapja legyen. A példányszámával (amely 1948 végére már elérte a 350 ezret¹³), az úgynevezett Szabad Nép-félórák bevezetésével, a „reakció elleni harccal” már nemcsak egy párt és támogatóinak, hanem az egész magyar társadalomnak az életét befolyásolta, és évtizedekre meghatározta. A pártvezetők sem csupán egy politikai szervezet lapjaként tekintettek rá. Erről árulkodik az is, amikor a Szabad Nép székházának építéséről döntöttek. Az MDP Titkársága elfogadta azt a javaslatot, hogy részben állami beruházásként valósítsák meg a több mint 5,5 millió forintba kerülő építkezést.¹⁴ A lap gondosan ellenőrzött, a propagandát és a pártot teljes mértékben, pontosan kiszolgáló lap volt, de – amint egykori munkatársai emlékeztek rá a későbbiekben – „az igazság hiányzott belőle”.¹⁵ Milyen lap volt a Szabad Nép? Ezt Gyarmati György kitűnően foglalta össze egy mondatban: „A Szabad Nép egyszerre volt az MDP vezetésének hivatalos szócsöve, irányt mutatni hivatott népnevelője, papíragitátora; tananyag és tanítási vezérfonal; emellett – nem csupán a párt tagjai számára – a napi politikai tájékozódás elsődlegesnek szánt iránytűje, a rendszerbe szocializálás megkülönböztetett fontosságúnak tekintett eszköze; mindenhez értő szerepben tetselgő termelési és termelésszervezési útmutató; a rendszer hagiográfiai/démonológiai kalendáriuma: nyomatékka ünneplelve a sajtójának tekintett jeles napokat, szekularizált szentjeinek születési (és halálozási) évfordulóit, egyúttal visszatérően dehonesztáló összefüggésben tűnnek fel lapjain a status quo »antikrisztusai«”.¹⁶

Az MDP Központi Vezetőség ülése 1948. június 15-én (az úgynevezett egyesülési kongresszust követően három nappal) megválasztotta legfőbb vezetőit és testületeit. Külön napirendi pontként szerepelt a Szabad Nép főszerkesztőjének megválasztása. Az ülés nem okozott meglepetést: a lap főszerkesztője továbbra is Révai József maradt.¹⁷ Révai 1953 nyaráig népművelési miniszterként a kulturális élet mellett a sajtót is irányította. A párt vezetése ebben az időszakban „a meggyőzéssel, érveléssel szemben egyfelől előnyben részesítette az adminisztratív módszereket, az ellenfelek kiszorítását a politikai életből, másfelől elegendőnek vélte, ha a politikai hatalom egyik kulcsembert, a négyes fogat egyik tagját bízza meg az ideológiai keretek, vagyis a hazai viszonyokra alkalmazott kommunista elmélet kidolgozásával és a megfelelő intézmények megszervezésével”.¹⁸ Révai József 1945 és 1950 között a Szabad Nép főszerkesztője volt, a Központi Vezetőség és a Politikai Bizottság tagjaként a lapszerkesztés során közvetlenül is érvényesíthette a párt akaratát.

Révai a lap hangnemét is megszabta, és ez idővel a teljes magyar sajtót uralta, a napilapokon túl a folyóiratokat is. „Éles, szélsőségesen támadó stílusa még a hetvenes évek elején is mintaképe volt a Népszabadság újságíróinak, szerkesztőjének. Elég rendszeresen követelt »halált« az ellenségekre.”¹⁹ Révai határozottan szállt szembe az ellenségnek tekintett csoportokkal és személyekkel, ahogyan ők nevezték, a „reakcióval”. Rákosi Mátyás – a Mindszenty-üggyel kapcsolatos – szavai is árulkodnak a főszerkesztő személyéről: „Az ellenkampányt a sajtóban Révai József irányította, aki elemében volt, mikor vagdalkozni kellett, s nagy hévvel osztogatta az éles, találó csapásokat.”²⁰

A kezdeti időben nem ment egyszerűen a tartalom-előállítás, a kommunista pártnak ugyanis kevés tanult és gyakorlott újságírója volt. „Még Révai József is csak lassan írta meg hírhedt vezércikkeit, pedig egy tucat munkatárs dolgozott a keze alá. Könyvtárakban búvárkodtak, gyűjtötték az adatokat, kidolgozták a publicisztikák téziseit stb. Horváth Márton pedig kifejezetten nehezen fogalmazott. A nem különösen jó íráskészséggel rendelkező új káderek pedig vért izzadtak, amíg megszülettek egy-egy cikket. A kézirat elfogadásáig még további megpróbáltatásokon kellett átesniük. Horváth

Márton és Révai József rendszeresen kioktatta őket, újra és újra átiratta velük készülő cikkeiket.²²¹ Ebben némi változást hozott az, hogy Horváth fiatal újságírókat hívott a laphoz, köztük Vásárhelyi Miklóst, Gimes Miklóst, Méray Tibort, Kende Pétert, Lőcsei Pált – akik mindannyian évekre a kommunista propaganda eszközeivé váltak.

A „kádérihiány” a koalíciós-korszak után is nehézséget jelentett a párt számára, hiszen a központosított sajtónak szüksége volt alkalmas szakemberekre. 1949 nyarán a sajtó átalakítását tárgyalta az MDP Titkársága. Losonczy Géza előterjesztésében kitért arra, hogy „a sajtó terén a kádérihelyzet rendkívül rossz”. A Szabad Nép főmunkatársa, és egyben a Magyar Dolgozók Pártja vezetőségének tagja a megoldást is megfogalmazta, hogy mire van szükség az átszervezéshez és az újságírás színvonalának emeléséhez: „a.) sajtókáderek tervszerű fejlesztése mellett jelentős külső kádერsegítség (politikailag fejlett, mozgalmi tapasztalattal rendelkező, erős, proletárközépkáderek) irányítását a sajtó területére. b.) A közép- és felsőfokú pártiskola hallgatói közül az újságíró munkára alkalmas kádereket az eddiginél nagyobb számban, folyamatosan irányítsák a sajtó területére. Másrészt a meglévő kádereket nagyobb számban vigyék pártiskolára.”²²² De ahhoz, hogy 1949-ben az újságíróképzésről és -utánpótlásról gondolkodhassanak, a korábbi két év szervezési és átalakítási, konkrétan központosítási, totalizálási törekvéseit kellett megvalósítaniuk.

A kommunista vezetők számára – akik az egész magyar sajtó teljes ellenőrzésére és irányítására törekedtek – 1948-ban más problémák is adódtak. „Egy komoly hiba azonban mutatkozik a magyar sajtóban: rendkívüli mértékben elharapódzott a szenzációhajhászás.”²²³ – fogalmazott Rákos Máttyás az 1948. március 23-i sajtófogadáson elmondott beszédében, miután méltatta a „koalíciós sajtót”, amely a „nemzet érdekében való önkéntes fegyelemről és felelősségérzetről tett bizonyosságot”²²⁴. A párt Akadémia utcai székházában tartott eseményen a főtítkárs úgy vélte, hogy a szenzációhajhászás „betegség”-ként „megfertőzte a magyar újságírás nagy részét.”²²⁵ Rákosi a komoly témáktól és a lapok színvonalának emelkedésétől a példányszámok növekedését várta. A sajtóra „a tömegnevelés, a nemzetnevelés” legfontosabb eszközöként tekintett. Ezért úgy fogalmazott, hogy „mi minden segítséget megadunk ahhoz, hogy a magyar újságírás erre a színvonalra emelkedhessen és így újabb hatalmas pillérrel támassa alá a magyar demokrácia épületét.”²²⁶ Azonban nem ez vált valódi céljá: a tömegnevelés és nemzetnevelés az agitációt és a propagandát jelentette, demokrácia helyett pedig diktatúra épült. Rákosi beszéde voltaképpen a diktatúrát és a sajtó propagandaszerepét erősítette, amikor vezető pártpolitikusként rendre utasította a sajtót, és az eszközök biztosításának ígéretével nyilvánvalóvá tette, hogy befolyásolni is szeretné annak működését. Ez a szándék sikerült is, hiszen „a sajtó a proletárdiktatúra éveiben »kollektív agitátor és propagandista volt«”²²⁷. De mindez úgy, hogy egyhangúvá, színvonalatlan propagandaeszközzé vált. 1948 októberében az MDP Titkársága megállapította, hogy „a sajtóban még mindig nagyon sok a szenzációs és valótlan hír”, valamint felelősségre vonták „Rosta és Vági elvtársat”, hogy számoljanak be a sajtóirányításról, és „tegyenek javaslatot arra, hogyan lehet ezt a területet még jobban kézben tartani”²²⁸.

Hogy a párt számára a Szabad Nép volt az egyik legfontosabb sajtótermék, azt jól jelzik az egyik 1948 őszi Politikai Bizottság (PB) ülésen történtek is. Nógrádi Sándor a rotációs papír felosztásáról szóló előterjesztésében heti 52 oldal megjelenésére tett javaslatot. A PB azonban másként döntött: „Biztosítani kell a Szabad Nép szükségletét példányszámban és heti 56 oldal terjedelemben.”²²⁹ A lap példányszámát ekkor 200 ezer hétköznapi és 250 ezer vasárnapi példányban határozták meg december 31-ig, ám az év végére ez – az őszi Szabad Nép-kampánynak köszönhetően is – nagyobb mértékben növekedett. A papírgazdálkodást már korábban is – a Szövetséges Ellenőrző Bizottság

(SZEB) segítségével³⁰ – kézből tartották a kommunisták, és ez volt az egyik legfőbb eszközüik a sajtó szabályozására. 1948-ban, az MDP létrejötte után fontos eszköz maradt a papírkiutalás, de lapok közvetlen megszüntetésére is megnyílt a lehetőségük.³¹

A Szabad Nép nemcsak önálló sajtótermék volt, hanem a további pártlapok irányításában is részt vett. A többi lapnak hozzá kellett igazodniuk, és a szerkesztőknek egyeztetniük kellett, hogy a legfontosabb információk egységesen jelenjenek meg. De nemcsak a pártlapokat, hanem például a Népszavát is ellátták eligazítással. „A Szabad Nép sajátos helyzetét jellemzi, hogy a napilapok I. kategóriájába csak egyetlenegy lap, a KV központi lapja tartozott, amely lényegében a pártvezetés egy külön osztályaként működött. Így a Szabad Nép vezető munkatársai az egész sajtó feletti örököséből is kivették a részüket.”³²

(*A sajtóirányítás*) Az MKP Politikai Bizottságának (PB) üléseiről szóló jegyzőkönyvek – akár konkrét ügyekben – a sajtóirányítás rendszeréről is tájékoztatnak. Az 1948. február 19-én tartott PB-ülés például úgy döntött, hogy „a Mindszenty-ügyben Ortutay tartson sajtóértekezletet”, s „nyilatkozatának főbb pontjait Horváth elvtárs dolgozza ki”.³³ Az MKP PB Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi minisztert bízta meg azzal, hogy sajtóértekezletet tartson, hiszen a Mindszenty-ügyben ő képviselte a szakminisztériumot. De más oka is volt annak, hogy éppen ő kapta ezt a feladatot. Ortutay a kommunistákkal együttműködő, ám kiscsapatpárti miniszter volt. A kommunistáknak pedig fontos volt, hogy az iskolaállamosítások felelőssége papíron ne az ő pártjukat terhelje. „Érdekessége továbbá az 1948-as évnél — amikor formálisan még koalíciós kormányzás volt —, hogy a miniszter sajtónyilatkozatáról nem a kormányülés, hanem egy pártnak (ráadásul nem a miniszter pártjának) a politikai bizottsága döntött. Emellett a miniszter nyilatkozatának szövegét Horváth Mártonnak, az MKP PB tagjának, a Szabad Nép vezető szerkesztőjének kellett kidolgoznia. Az idézett rövid részlet arra utal, hogy 1948 elején a kommunisták már teljesen kézből tartották a sajtóirányítást és az ország kormányzását.”³⁴

A június 4-én tartott MKP PB-ülésen már más pártok lapjainak is határozott utasítást adott az MKP vezetése egy konkrét ügyben: „A PB megbízta Horváth elvtársat, figyelmeztesse a Világosságot és a Népszavát, hogy felesleges módon ne szélesítsék ki a támadás frontját, ne menjenek túl előre. Marosánt fel kell hívni, hogy Révai és Farkas elvtársaknak mutassa meg a vasárnapi Népszavában megjelenő cikkét, amelyben az egyházi reakcióval foglalkozik.”³⁵ Tehát egy héttel azelőtt, hogy a kommunisták bekebelezték volna a Szociáldemokrata Pártot, az MKP PB ülése (nem pedig az akkor gyakorlattá vált közösen tartott PB-ülés) már a szociáldemokrata lapnak is adott utasítást.³⁶

1948 márciusában megszüntették a Tájékoztatásügyi Minisztériumot, a sajtóval kapcsolatos ügyeket a miniszterelnökség sajtóosztálya vette át.³⁷ Az MKP PB 1948. január 15-én elfogadta Horváth Mártonnak a miniszterelnökségi sajtóosztály megszervezésére tett javaslatát. Az előterjesztés hangoztatta, hogy szükség van „a sajtó, a rádió és a film fokozottabb és tervszerűbb kommunista ellenőrzésére”. A Tájékoztatásügyi Minisztérium megszűnésével pedig „még névleg sem marad olyan kormány szerv, mely hivatalos tájékoztatást nyújtana a kormány politikájáról, s központilag foglalkozna a magyar demokrácia propagandájával”, csupán a sajtóközigazgatási osztály. A javaslat szerint a tájékoztatási osztály maradványait is fel kell oszlatni, s „azt az egy-két embert, akitől pillanatnyilag nem tudunk megszabadulni, (például Nadas József, SZDP), a centenáriumi osztály című sóhivatalba kell áthelyezni”.³⁸ A létrehozandó sajtóosztálynak Horváth javaslata alapján két részből kellett állnia: adminisztratív és informatív osztályból. Az informatív osztály feladata: „a) Az egész magyar időszak sajtó tájékoztatása, ellenőrzése és irányítása. Propagandaanyagok kidolgozásával, rendszeres sajtótájéko-

tatás tartásával, államhatalmi eszközök igénybevételével (koordinálva a belügy sajtórendészeti szerveivel), a papírelosztás irányításával, szubvenciók juttatásával történe ez. b) Az MTI és a MOT munkájának kormányhatósági ellenőrzése és irányítása. A Külügyminisztérium sajtóosztálya cenzúrázza továbbra is az MTI külföldi híryanagát, de a szerkesztési direktívákat és az állami propagandaanyagot a miniszterelnökségről kapná az MTI.⁷³⁹

Miután az MDP 1948 júniusában hatalomra jutott, „kialakították a sajtónak azt a szigorúan centralizált struktúráját”, amely a rendszerváltásig nem változott. „A legfontosabb tudnivalókat az országos és megyei (központi) pártlap és a társadalmi szervek lapjai közölték, amelyek példányszámát adminisztratív úton (papírellátás), gazdasági előnyökkel (terjesztés premizálása) és politikai kampányokkal egyaránt földuzzasztották.”⁷⁴⁰ A párt fontos szerve volt a Központi Vezetőség Agitációs és Propaganda Osztálya. „1953-ig a szerkesztőségek, a szerkesztők és főszerkesztők leginkább közvetlenül a Politikai Bizottság tagjaitól kaptak utasítást, nemritkán magától a párt vezetőjétől, Rákositól.”⁷⁴¹

A koalíciós korszak sajtóját a sokszínűség jellemezte, a lapokban különböző vélemények jelenhettek meg. Az MDP megalakulása után azonban a sajtó „fokozatosan egyneműsödött, és részévé vált a kommunista párt propagandagépezetének”.⁷⁴² Jellemző módon a lapoknak a Szabad Népből megjelent elvi cikkek mondanivalóját kellett közvetíteniük, a híreket pedig a központosított hírszolgálatól kapták. A korábban színvonalas újságok „megszűntek vagy pedig hivatalos közlönyökké, mozgalmi értesítőkké váltak”, a szerkesztőségeket pedig „megszüntették vagy összevonták”.⁷⁴³

A sajtót tehát központosították, az olvasókat is „központosítani” kellett, vagyis a Szabad Népet olvasótáborába terelni őket. Ezért 1948 augusztusában az MDP Szervező Bizottsága elfogadta a „Szabad Népet sajtókampányára és a sajtómunka rendszeresítésére” elkészített javaslatot.⁷⁴⁴ E szerint október 1-től növelni szerették volna a napilap példányszámát, és párton belül és kívül is „igen erősen fokozni” az elterjedtségét. Az előterjesztés megállapította, hogy a párttagok nem megfelelő arányban olvassák a Szabad Népet, és a lap példányszáma az elvárthoz képest kevés. A javaslat megfogalmazta: „A Szabad Népet példányszámának igen kis része jut el párton kívüli olvasókhoz és így pártunk sajtóján keresztül nem tudjuk kellőképpen befolyásolni, mozgósítani a Párton kívüli tömegeket. A Szabad Népet nemcsak pártlapnak, de a dolgozók lapjának kell lennie.”⁷⁴⁵ Döntöttek az agitációról, a megyékben végzendő teendőkről, valamint a szerkesztőség és a kiadóhivatal feladatairól is. A szerkesztőségnek a lap hasábjain folyamatosan be kellett számolnia az eredményekről. A Szabad Népet már a kampány kezdetén közzétette a népszerűsítő akció legfontosabb céljait, köztük az elérendő példányszámot is, amely fele részben megegyezett az MDP PB szeptemberi ülésén elhangzott számokkal. Októberre ez 200 ezer hétköznapi és 300 ezer vasárnapi példányszámot jelentett.⁷⁴⁶

A pártpropagandában összekapcsolták a Szabad Népet olvasását a párttagság kérdésével. Megfogalmazták, hogy aki nem olvassa naponta, az nem lehet jó párttag. „Nem tarthat lépést a politikai fejlődéssel az, akinek nem mindennapi kenyeré a lap”⁷⁴⁷ – szöveg a megállapítás, amelyben különös módon a katonai kifejezések helyett a legáltalánosabb keresztyén imádságra utaló gondolat kapott helyett. A példányszám emeléséhez a legfontosabb eszköznek az egyéni rábeszélést tekintették. A lap népszerűsítésével együtt a pártot is népszerűsíteni kívánták: „Ha ezt az egyéni rábeszélést, egyéni agitációt jól fogjuk végrehajtani, akkor pártunk politikája eddig közömbös vagy passzív tízezrekhez fog eljutni, még mielőtt a Szabad Népet megrendelnék és fordítva: pártunk politikájának és központi lapjának ebben a népszerűsítésében ezerszámra fognak az olyan párttagok résztvenni, akiknek kapcsolata pártjukkal eddig laza volt.”⁷⁴⁸

A kampány előkészülete során az MDP Központi Vezetősége körlevélben fordult a pártszervezetekhez, amelyben meghatározta a feladatokat. Külön felhívással fordultak a megyei pártbizottságokhoz, és külön hangsúlyt fektettek a vidéki kampányra. „Egyes vidékeken mutatkoztak bizonyos hiányosságok a sajtókampány előkészítése körül, pedig éppen falun különösen fontos a Szabad Nép terjesztése. Vannak falusi párttitkáraink, akik nem olvassák központi lapunkat. A megyei bizottságok ezért kísérjek fokozott figyelemmel a falusi munkát, gondoskodjanak arról, hogy a kampány után ne legyen olyan vidéki funkcionáriusunk, aki nem rendszeres olvasója a Szabad Nép-nek.”⁷⁴⁹

A sajtókampányról szóló MDP Szervező Bizottság javaslata rámutat a rendszer egyik jellemzőjére. A lelkes előterjesztők – amellet, hogy részletes megyei kimutatásokat és alaposnak tűnő összeállítást készítettek – egy ponton még a pártvezetők számára is túlbuzgóvá váltak. „Minden új előfizető megkapja Rákosi elvtárs néhány sorával dedikált fényképét. Ajánljuk, hogy a legjobb megye kapjon Pártunk központjától egy autót, további három legjobb megye motorkerékpárokat kapna tőlünk, többiek és a kerületek kerékpárt, vagy rádiót, – alapszervek könyvtárakat, egyének könyveket, Szabad Nép, Szabad Föld, Társadalmi Szemle és egyéb kiadványaink 1-2-3 hónapos stb. előfizetéseit.”⁷⁵⁰ A Szervező Bizottság azonban úgy határozott, hogy „autót és motorkerékpárt jutalomképpen ne adjanak és mellőzzék Rákosi Mátyás elvtárs dedikált fényképének juttatását”⁷⁵¹. A testület legközelebb októberben foglalkozott a kampánnyal, amikor Orbán László előterjesztése nyomán megfogalmazták, hogy az „Sz. B. nem tartja kielégítőnek vidéken a Szabad Nép előfizetési kampány eredményeit, különösen a vidéki ipari centrumokban”.⁷⁵²

(A lap nyelvezete és a propaganda – Bakonykútítól Pócspetriig) „A diktatúrák »gleichschaltot« politikai nyelvhasználatáról (például a hitleri fasizmuséről, illetőleg a proletárdiktatúrákéről) több-kevesebb ismerete, tapasztalata mindannyiunknak van vagy lehet. Emlékezzünk csak: az egyik oldalon, a mindenkori »mi« szemszögéből nézve a pozitív jelentéstartalmú szavak és kifejezések, a másik oldalon, az »ellenség« oldalán a negatív jelentéstöltetű és negatív érzelmi felhangú szavak és kifejezések sora állt.”⁷⁵³ Mindez a Szabad Nép hasábjain megjelent cikkek esetében is megfigyelhető, de kiegészíthetjük az állítást azzal, hogy a háborús állapotokra jellemző kifejezések, a folyamatos harcra buzdító szövegek nem hagytak nyugtot sem az olvasónak, sem az „ellenségnek”. A kommunisták célja volt a társadalom és a közgondolkodás teljes átformálása, ezért a nyelv jelentéstartalmainak megváltoztatásával nagy hangsúlyt fektettek a kommunikáció átalakítására is. A hivatalos kapcsolatok, és egyben a sajtó nyelvhasználatának jellemző forrása a katonai nyelv szókészlete volt. Új értelmet kaptak a nyelv és a szavak jelentései. Mindezt meghatározták a politikai szempontok, a hatalom irányított kommunikációja. „Ezt többek között az jellemezte, hogy a politikai cselekvés alapjául szolgáló, konstruált valóságképre történő hivatkozások és utalások a »pártzsargon« szókészletének alkalmazását követelték meg, előtérbe helyezve azokat a szavakat és kifejezéseket, amelyeket a politikai vezetés a kommunikációs jelrendszer meghatározó elemeként kezel.”⁷⁵⁴

A propaganda számára több olyan esemény is kínálkozott, amelyekre a kommunisták nem számítottak, nem szerepeltek ugyanis propagandacéljaik között a kiobbant események, mégis kihasználták az adott ügyekben rejlő lehetőségeket. Erre két példát érdemes említeni 1948 májusából és júniusából: a bakonykúti és a pócspetri esetet. Mindkettő az egyházakkal kapcsolatos propaganda részévé vált – különböző módon. Az egyik esetben ugyanis felkarolták egy falusi plébános ügyét, a másikban többeket is rögtönítélő bíróság ítélt el. Az azonban közös pont volt, hogy a párt és a propaganda a katolikus egyház vezetőit támadta.

A Szabad Nép 1948. május 6-i számában Inkvizíciós szellem Shvoy egyházmegyéjében címmel hosszú „tényfeltáró” riport jelent meg, amely Szittyay Dénes bakonykúti plébános ügyéleg foglalkozott. A bakonykúti plébános – aki egyébként a Nemzeti Parasztpárt tagja volt – felszólalt Rajk László 1948. április 10-i székesfehérvári gyűlésén, amelyet követően Shvoy Lajos megyéspüspök a plébánost felfüggesztette állásából. Vásárhelyi Miklós írása szerint „a középkor legsötétebb napjainak emlékét idézi az az inkvizíció, amelyet az egyház palástja mögé bújt reakció indított meg egy kis magyar község plébánosa ellen.”⁷⁵⁵ A bakonykúti esetet Rákosi is megemlíti visszaemlékezésében, s mint írja, „a felfüggesztést úgy tekintettük, mint kísérleti léggömböt, s a legjelesebben reagáltunk rá.”⁷⁵⁶ Rákosiék felkarolták a plébánost, és a sajtóban Shvoy püspököt támadó írások jelentek meg, az egyik ilyen május 8-án. A cikk egyik alcíme „Horthy-püspök”-ként jellemezte Shvoy Lajost, aki az írás szerint a „demokráciának mindig ellensége volt, és az is marad.”⁷⁵⁷ Május 9-én A fekete reakció címmel Révai József is elemezte a Szittyay Dénes körül kialakult helyzetet. A Szabad Nép főszerkesztője megállapította, hogy ami Bakonykútiban történt, az politikai ügy. Shvoy Lajossal kapcsolatban olasz példát említett, amely szerint az ottani klérus is kiközösítést helyezett kilátásba a kommunistákkal szemben. Révai a katolikus egyház számára példaként állítja a református felekezetet állásfoglalását, és kijelentette, hogy „Shvoy püspök úrnak hálásak lehetnek a magyar demokraták, mert akaratlanul figyelmeztette őket a harci készenlét szükségességére.”⁷⁵⁸ A kommunista párt egyik legfőbb vezetője tehát az egyházak elleni kemény fellépésre buzdított írásában.⁷⁵⁹ És mindezt úgy tette, hogy közben a felekezetek megosztására is törekedett, egymással szembeállítva őket.

A kommunista napilapban május 15-én is megjelent egy cikk Shvoy püspök címmel, (V. M.) szerzői monogrammal. Az újságíró kommunista szemszögből bemutatta a püspök két világháború közötti tevékenységét, majd az utolsó bekezdésben tért rá a bakonykúti esettel kapcsolatos állásfoglalására, amely szerint „a magyar nép elégtételt követel a bakonykúti plébános igazságtalan meghurcoltatásáért.”⁷⁶⁰ És a kommunisták a plébános sorsáról is döntöttek. Mint Rákosi írja: „Szittyay Dénesnek mi azonnal a hóna alá nyúltunk, felhoztuk Budapestre, azonnal állásba helyeztük, és gondoskodtunk róla, hogy felfüggesztése ne hason elriasztóan a többi demokratikus papra, ellenkezőleg, lássa mindenki, akit illet, hogy a demokrácia nem engedi, hogy híveit az egyházon belül üldözzék.”⁷⁶¹ Május 28-án Szittyayt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium miniszteri tanácsosává nevezték ki.⁷⁶²

Az iskolaállamosítási és az egyházellenes kampány során tehát kapóra jött a bakonykúti eset a kommunista sajtó és pártvezetés számára. De ugyanígy felhasználták céljaikhoz a Pócspeletriben történeteket is. „Pócspeletrivel volt tele az újság, a pócspeletri eseményekről beszélt naphosszat a rádió.” – emlékezett vissza önéletrajzában Futó Dezső.⁷⁶³

A pócspeletri eset valós történéseit ma már nehéz rekonstruálni, mindenesetre annyi bizonyos, hogy nem a kommunista sajtóban jelentek szerint zajlottak az események.⁷⁶⁴ A Pócspeletriben történetekre Rákosi Mátyás a következőképpen emlékezett vissza: „Pócspeletri községben június 3-án a katolikus plébános uszítására a hívők megtámadták a községházát, lefegyverezték a rendőrséget, s közben megölték egy rendőrt. Ez a falu a máriapócsi búcsújáráshely közelében fekszik, Szabolcs megye legsötétebb zugában.”⁷⁶⁵ A sorokból kitűnik a kommunista propaganda álláspontja, és a pártvezető véleménye a – az évtizedekre megbélyegzett – szabolcsi településről. A már említett napon este összeült a pócspeletri képviselőtestület, amelynek napirendjén szerepelt az iskolaállamosítás ügye. A katolikus templomból a hívők a községháza elé vonultak, ahol a községi elöljárók döntését kívánták megismerni és az államosítás ellen tüntettek. A tüntetők ellen intézkedő két rendőr közül az egyik saját fegyverétől halálos lövés áldozata lett.

Noha Rákosi úgy fogalmazott, hogy „az esetet az ország elé tártuk” – a Pócspetriben történt események június 3-án lezajlottak – a Szabad Nép csak június 6-án tudósított a történésekről. Ekkor azonban több írás is megjelent a kommunista napilapban az eseményekhez kapcsolódóan, sőt a lap címloldalán csak a pócspetri eset szerepelt. Itt olvasható Révai József Pócspetri című írása, amely nem csak a konkrét esettel foglalkozik, hanem a községben történeteket tágabb keretekbe helyezi. A bakonykúti eset után ismét utalások történtek a két világháború közti időszakra, hiszen Révai a következőképpen fogalmazott: „A pap és a vele egyhúron pendülő néhány zsirosparaszt, 70 holdas gazda, népnúzó malomtulajdonos, meg egy-két, a Horthy-időkből megmaradt vitéz és volt katonatiszt: ez volt az a réteg, amely Pócspetrin vívta a harcot az egyházi iskolák államosítása ellen.”⁷⁶⁶ Mint már a bakonykúti esetről is megfigyelhető volt, Révai vezércikkében is megjelenik egy újfajta elem az egyházellenes propagandában. Eszerint a két világháború közötti időszakot teszi felelőssé „a fekete reakció” miatt, amely – mint Révai írja – „szövetkezik itt a régi rend úri híveivel, a demokrácia feudális és fasiszta ellenségeivel és közösen fogják be szekereikbe, használják fel sötét céljaikra a falu népének kulturális és politikai elmaradottságát.”⁷⁶⁷ A kommunista ideológus kifejezéseiben az egyház már nem csupán önmagában számít ellenségnek, hanem további „reakciós” rétegekkel „szövetkezik”.

Révai József június 6-án megjelent vezércikkében határozottan kijelentette, hogy „mindenki, akit illet, értsen a szóból: a demokrácia sokáig türelmes volt, még az uszító klérussal szemben is, de ennek a türelemnek immár vége.”⁷⁶⁸ A kommunista politikus megfenyegette – nemcsak a pócspetri „bűnösöket”, hanem – az egész egyházat is, továbbá a statáriális bíráskodás és a köztársaság védelméről szóló törvény érvényességére⁶⁹ hivatkozott. Révai a pócspetri esetet is felhasználta retorikájában Mindszenty ellen, hiszen írásában a katolikus egyházfőt teszi felelőssé a történetek miatt, és újból megfenyegetve a katolikus egyházat – a szerző szerint a „sötétség gonosz erői”-t – kijelentette, hogy „letörjük a zendülésre uszító fekete reakciót!”⁷⁰

A június 6-i Szabad Nép címloldalán a Révai-írás mellett összefoglalás – tulajdonképpen a kommunisták állásfoglalása – olvasható a Pócspetriben történtekről. Ennek utolsó bekezdéséből megtudható, hogy az „államvédelmi osztály értesítette az ügyészséget, hogy a statáriális tárgyalás lefolytatására szükséges intézkedéseket tegye meg.”⁷⁷¹ Emellett a lap ismerteti Ortutay Gyula kultuszminiszter Mindszentyhez szóló nyílt levelét is. Ez arról tanúskodik, hogy már a kormány tagjainak szóhasználata is egyre fenyegetőbbé és keményebbé vált. Ortutay szerint államosítás elleni „dicstelen agitáció” folyik a „papi szószékről”, és „nyíltan reakciós, sőt fasiszta jelszavak” használatával próbálnak szembeszállni „a magyar demokráciával”. A miniszter ebben a levelében kérte Mindszenty bíborost, hogy szüntesse meg a „demokrácia ellen folyó minden agitációt”.⁷² Olyan esettel kapcsolatban vonták felelősségre az egyházi vezetőt, amelyben közvetlenül nem volt érintett. Ortutay szóhasználatában érződött, hogy egyre feszültebbé vált a belpolitikai helyzet.

A Pócspetri esettel kapcsolatban június 6. és 8. között cikkek sora jelent meg a Szabad Népben, amelyek mindegyike az egyházi vezetést tette felelőssé a tragédia miatt. A következő címek és alcímek láttak napvilágot: „Vér tapad a fekete reakció kezéhez”, „A pócspetri plébános által felizgatott tömeg tüntetésén egy volt horthysta zászlós meggyilkolta Takács Gábor rendőr őrzetöt”, „A plébános uszít, sikkaszt, feketézik”, „Lelkipásztorság helyett kufárkodás”, „Pócspetrin a »rossz pap« birodalmában”. Ezek és a további címek, amelyek az olvasók figyelmét hivatottak felkelteni, már eleve sugallták, hogy kiket kell a felelősöknek tekinteni. A június 8-i keddi számból már az is

kiderül, hogy a Pócspetriben történetekkel kapcsolatban a belügyminisztériumban értekezletet tartottak, továbbá megtudhatta a korabeli olvasó, hogy „Asztalos János plébános ellen szándékos emberölés büntetettére felbújtás miatt, Királyfalvi (Klemper) Miklós közellátási tisztviselő ellen szándékos emberölés büntetettéért” emeltek vádat, és a statáriális tárgyalás június 10-én lesz. Vásárhelyi Miklós június 6-i riportjában új terminusok jelentek meg az egyházellenes retorikában: „Mindenkinek lakolnia kell, aki résztvett a gyilkos tüntetésben, de elsősorban a horthysta gyilkosnak, az uszító plébánosnak és azoknak a felbujtóknak, akik felsőbb ösztönzésre a kereszténység védelmének hamis ürügye alatt pusztulásba, vérbe és gyalázatba próbálják sodorni a felemelkedő magyar parasztságot.”⁷³ A tömegtájékoztató legfontosabb eszköze a nyelv, hatékonyságát pedig meghatározza, hogy megtalálja-e a megfelelő nyelvhasználatot céljai megvalósítására.⁷⁴ A „lakolnia kell”, a „felbujtó”, a „horthysta”, az „uszító” eddig csak elvétve szerepelt a Szabad Nép egyházakat támadó írásaiban. Az MKP sajtója az említett kifejezéseket tartotta a legmegfelelőbbnek az iskolaállamosítási kampányban.

A Szabad Nép nagy hangsúlyt fektetett a Pócspetriben történt események részletes, kommunista szemszögből történő bemutatására. Természetesen követendő példaként állítottak olyan egyházi személyeket is, akik a hatalom mellé álltak, és a pócspetri plébánost tették felelőssé az eseményekért.⁷⁵ A június 6-i Révai-írás már előrevetítette a hatalom által bűnösnek ítélt személyek sorsát. A statáriális tárgyalás napján Pócspetriért felelni kell! címmel jelent meg vezércikk az MKP napilapjában. A V. M. szerzői monogrammal megjelölt cikk szerint „a magyar nép elégtételt követel a példátlan provokációért”.⁷⁶ A kommunista napilap a tárgyalásról is részletesen beszámolt, sőt a vádlottakról készült rajzokat is közölte. A rögtönítélő bíróság Asztalos János plébánost és Királyfalvy Kremper Miklós jegyzőt halálra ítélte. A köztársasági elnök a plébános büntetését életfogytiglani fegyházra változtatta, a jegyzőre kiszabott ítéletet végrehajtották.

Egy nappal a Pócspetriben történetek után ülésezett az MKP PB, amelynek jegyzőkönyve a következő határozatot tartalmazza: „Olyan községeket, ahol sikerült a hangulatot, vagy a községi testület állásfoglalását az iskolák államosítása ellen fordítani, fel kell keresni és meg kell változtatni a hangulatot. Ahol súlyos kilengések, verekedések történtek, a rendőrség a legerélyesebb magatartást tanúsítsa.”⁷⁷ Ez a döntés minden bizonnyal a pócspetri esetnek köszönhető. A községben június 3-án lezajlott események nyolc nap alatt lezárultak, és már csak néhány nap volt az iskolaállamosítási törvény elfogadásáig. A szabolcsi események gyors megoldása, a kommunista sajtóban történt részletes, elemző és nagy terjedelmű bemutatása egyaránt a kormány érdekeit szolgálták, hogy a lakosságot meggyőzzék az államosítások helyességéről és egyházellenes nézeteket fejthessenek ki. Június 12-én – mintegy az ügy zárásaként – „Lg” tollából A főtárgyalás tanulságai címmel összefoglalást közölt a Szabad Nép, amelynek utolsó bekezdése az iskolák államosítását sürgette: „A statáriális főtárgyalás függőnye legördült: a közvetlen bűnösök elvették méltó büntetésüket. És most már ne késlekedjünk soká: legyen minél előbb törvény a felekezeti iskolák államosítása.”⁷⁸ Az 1948 júniusában Pócspetriben történtek nemcsak a község jövőbeni életét határozták meg, hanem a hatalom képviselőinek is alapot adtak arra, hogy az iskolák államosítását az egyházak teljes kihagyásával valósítsák meg.

Az újságokban megjelent cikkek, és azok szóhasználata jól mutatja számunkra, hogy az olvasóknak milyen jellegű tájékoztatással szolgáltak a totális hatalomra jutó kommunisták 1948-ban. Ekkortól kezdve az egyhangúsított sajtó tudósításai nem a valóban lényeges hírekről szóltak, és sok esetben a valóságot sem tükrözték. „Az 1949 és 1953 közötti időszak minden szempontból mélypont volt a hazai sajtó és a nyilvánosság tör-

ténetében a 20. század második felében, az írott sajtó olvashatatlan nyelvezetű hivatalos közlönyök gyűjteményévé vált tekintet nélkül arra, hogy politikai napilapról vagy »szó-rakoztató« hetilapról volt-e szó.⁷⁷⁹ Kérdés persze, hogy az olvasó ebből mit tudott a saját életére vonatkoztatni. Főleg úgy, hogy a kommunista sajtó rövid idő alatt úgy vált egyre nagyobb körben nyilvánossá, és kötelező olvasmánnyá, hogy az olvasók számára idegen lehetett annak nyelvhasználata. Gyarmati György ezt a következőképpen fogalmazta meg: „A Szabad Nép híreinek visszatérő használata a korrajzban nehezen kerülhető meg, ha azt akarjuk érzékeltetni, hogy milyen tartalmú és stílusú volt a kortársakra zúduló, pártosan leegyszerűsítő, propagandacentrikus hírözön, amely alapján a saját mindennapjaikban tájékozódni igyekeztek. Annál is inkább, mert annak idején elvárás volt ennek alapján a tájékozottság, illetve annak – esetenként számon is kért – tanúsítása. Az egy más kérdés, hogy a kortárs miként interiorizálta vagy vetette azt össze saját boldogulásával, annak elmaradásával, horribile dictu szükségtelen s gyakorta esztelen – mert a rendszert sem »jobbította« – megpróbáltatásaival, meghurcoltatásaival, kényszerűen elviselt nélkülözéseivel, sérelmeivel és szenvedéseivel.”⁷⁸⁰

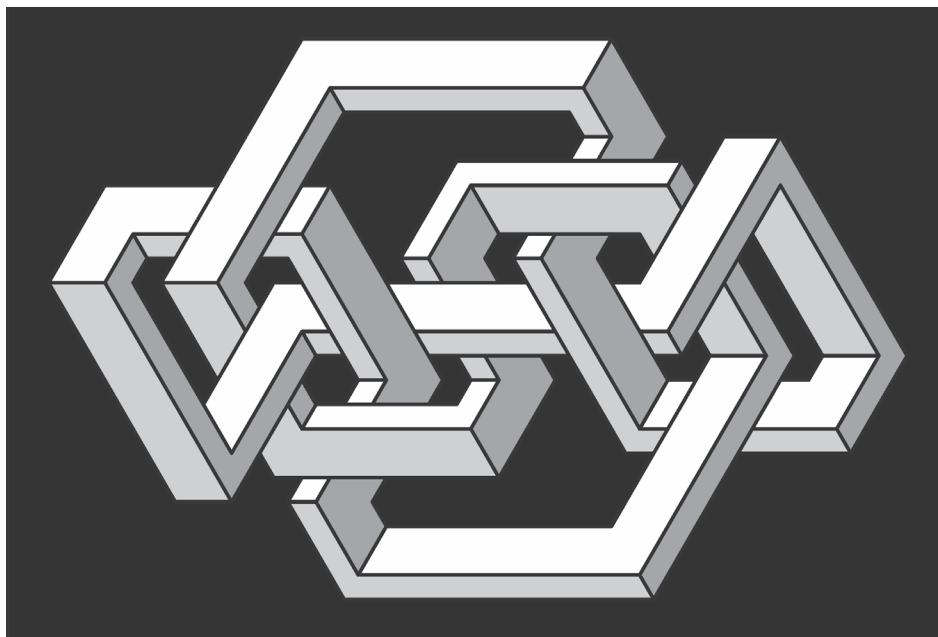
JEGYZETEK

- 1 Rákosi Mátyás: Visszaemlékezések. 1940–1956. II. kötet. Napvilág Kiadó, Budapest, 1997. 714. (a továbbiakban Rákosi, 1997.). A teljes idézet a szövegben később olvasható.
- 2 A Magyar Dolgozók Pártjának központi lapja. In: Szabad Nép, 6. (1948) 135. sz. június 15. 9.
- 3 Szakasits elvtárs beszéde. In: Szabad Nép, 6. (1948) 134. sz. június 13. 6.
- 4 Megalakult a Magyar Dolgozók Pártja. In: Szabad Nép, 6. (1948) 135. sz. június 15. 1.
- 5 Valuch Tibor: Szigorúan ellenőrzött nyilvánosság. In: A felügyelt (mozgás)tér. Tanulmányok a szovjet típusú rendszer hazai történetéből. Szerk.: Rainer M. János. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2011. 31. (a továbbiakban Valuch, 2011.)
- 6 Kókay György – Buzinkay Géza – Murányi Gábor: A magyar sajtó története. Sajtóház Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2001. 222. (a továbbiakban Kókay–Buzinkay–Murányi, 2001.)
- 7 A lap programadó cikkében több célt is megjelölt. Egyrészt az ország háború utáni újjáépítésében kívánt részt venni. „A Magyar Kommunista Párt központi lapjának nemcsak hüen, pontosan, színesen kell beszámolnia az ország eseményeiről, a világ folyásáról, hanem ezen túlmenően utat kell mutatnia, kezdeményeznie, serkentenie, vezetnie kell a magyarság minden kérdésében.” – fogalmazott a beköszönő írás. A megfogalmazott, mondhatni nemes célon azonban felülkerekedett egy másik: A Szabad Nép „legyen a kommunista mozgalomnak az a kollektív szervezője, amit nagy tanítónk, Lenin követelt a jó pártlaptól.” Harcos útjára újra elindul... In: Szabad Nép, 3. (1945) 1. sz. március 25. 1. (a továbbiakban Harcos útjára elindul...) Kókay–Buzinkay–Murányi, 2001. 222.
- 8 Buzinkay Géza: A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig. Wolters Kluwer, Bp., 2016. 405. (a továbbiakban Buzinkay, 2016.)
- 9 Harcos útjára újra elindul...
- 10 „A lenini Iszakra munkássága nagyszerű példája annak, hogyan kell harcolniunk a proletariátus ügyéért, a kommunizmus ügyéért és milyen odaadóknak kell lennünk ehhez az ügyhöz.” – olvasható egy, a Marxista ismeretek kiskönyvtára című sorozatban megjelent broszúrán. Polevoj, J. Z.: A lenini „Iszakra” harca az újtípusú pártért. Szikra, Budapest, 1952. 47. A Szabad Nép Az igazi sajtó című vezércikkével 1948. május 5-én a szovjet sajtót ünnepelte. „A Lenin utasítása szerint és Sztálin kezdeményezésére alapított Pravda együtt született a forradalmi mozgalom új fellendülésével, amely elvezetett az 1917-es forradalom győzelméhez. Ebben a győzelemben jelentős része volt ennek a napilapnak, amely a szó igazi értelmében vett tömegújság lett: a tömegek öntudatra ébresztésének, a tömegek harci készségének, a munkásság megszervezésének irányítója.” – fogalmazott a cikk, amely megállapította, hogy „a szovjet sajtó példát mutatott a világnak: hogyan kell értelmezni az igazi sajtószabadságot”. (N. Gy.): Az igazi sajtó. In: Szabad Nép, 6. (1948) 103. sz. május 5. 1. Nos, hogy a kommunisták hogyan értelmezték, az mindenki számára nyilvánvaló lett: „A szocialista rendszer jellemző vonásai közé tartozott a sajtószabadság hiánya,

- a nyilvánosság intézményeinek gyakorlatilag teljes körű politikai ellenőrzése, a szólásszabadság drasztikus korlátozása. Az információk áramlása a párton belül és azon kívül is alapvetően egysztornás volt, vagyis a párton belül a központból kibocsátott információk, utasítások áramlanak, az ellenvélemény kifejezésére inkább csak formális és nem valószínűségi lehetőségek voltak. A nyilvánosság intézményei ebben a felfogásban elsősorban propagandafunkciót töltenek be, elsőrendű feladatuk a kommunista párti politika népszerűsítése, társadalmi elfogadásának elősegítése.” In: Valuch, 2011. 29.
- 12 Vass Henrik – Zalai K. László: A tájékoztatás intézményrendszere és munkaszervezési elítje 1944–1948. Trifer Kiadó, Budapest, 1991. 53.
- 13 Horváth Attila: A magyar sajtó története a szovjet típusú diktatúra idején. Médiatudományi Intézet, Budapest, 2013. 21. (a továbbiakban Horváth, 2013.). A Szabad Nép példányszáma 1953-ban már meghaladta a hétszázszázat. Vö. Németh László: „Az egyházi kampány vitelénél fokozottabb figyelmet kell fordítani a sajtóra.” Egyházzellenes propaganda a Szabad Népből 1948-ban. In: Valóság, 48. (2005) 4. sz. 70. A továbbiakban Németh, 2005.)
- 14 MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 18. ö. e. Az MDP Titkárság 1948. november 24-i ülésének határozati jegyzőkönyve, Javaslat a Szabad Nép építése ügyében.
- 15 Buzinkay, 2016. 405.
- 16 Gyarmati György: A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956. ÁBTL–Rubicon, Budapest, 2011. 468. (a továbbiakban Gyarmati, 2011.)
- 17 MNL OL M-KS 276. f. 52. cs. 1. ö. e. Az MDP Központi Vezetőség 1948. június 15-i ülésének jegyzőkönyve, A Szabad Nép főszerkesztőjének megválasztása.
- 18 Kalmár Melinda: Az ideológiaközvetítő nyilvánosság szerkezetváltozása (1948–1958). In: Holmi, 7. (1995) 11. sz. 1603–1604. (a továbbiakban Kalmár, 1995.)
- 19 Buzinkay, 2016. 405.
- 20 Rákosi, 1997. 714.
- 21 Horváth, 2013. 19–20.
- 22 MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 52. ö. e. Az MDP Titkárság 1949. július 6-i ülésének határozati jegyzőkönyve, Losonczy Géza előterjesztése a sajtó átszervezéséről
- 23 Rákosi Mátyás: A magyar sajtó színvonalának emeléseért. In: Rákosi Mátyás: Építjük a nép országát. Szikra, Budapest, 1949. 115. (a továbbiakban Rákosi, 1949.)
- 24 Uo.
- 25 Uo. 116.
- 26 Uo. 118–119.
- 27 Kiss Jenő: Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002. 256. (a továbbiakban Kiss, 2002.)
- 28 MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 14. ö. e. Az MDP Titkárság 1948. október 14-i ülésének határozati jegyzőkönyve, Javaslat kérése a sajtó irányítására.
- 29 MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 10. ö. e. Az MDP Politikai Bizottság 1948. szeptember 23-i ülésének határozati jegyzőkönyve, Javaslat a rotációs papír felosztására, lapok egyesítésére, illetve megszüntetésére. Nőgrádi Sándor Szabad Néppel kapcsolatos javaslata eredetileg a következőképpen szólt: „Biztosítani a Szabad Nép és a Népszava eddigi heti 56 oldalas terjedelmét helyett a Szabad Nép és a Népszava heti 52 oldalas terjedelmét és a Szabad Nép fejlődését december 31-ig 200.000 hétköznapi és 250.000 vasárnapi példányszámmal, a Népszavát 50.000 illetve 60.000-ig, a Világosságot átlag 95.000-ig, a Szabad Földöt 160.000-ig, a Ludas Matyiét 170.000-ig, a Pajtását 75.000-ig, a Magyar Népet 90.000-ig, a Friss Újságát 100.000-ig, illetve 190.000-ig, a Tartós Békét 36.000-ig, a Pártmunkását 100.000-ig; ezen kívül biztosítani a párt propaganda anyagára havi 33.000 kg-ot, valamint a Szikra Lapkiadó folyamatos munkája érdekében havi 40.000 kg tartalmat.” Ennek megvalósításához azonban újságok megszüntetéséről, összevonásáról és terjedelmcsökkentéséről határoztak.
- 30 Az 1947-es párizsi békeszerződés előtt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság ellenőrizte a sajtót és a papírgazdálkodást – sőt még (kezdetben előzetes, majd utólagos) cenzurális jogokat is gyakorolt. Az 1945. január 20-án Moszkvában aláírt fegyverszüneti egyezmény 16. pontja szólt a sajtóirányításról is. E szerint: „Időszakos vagy egyéb irodalmi termékek kiadása, behozatala és terjesztése Magyarországon, színelőadások rendezése, mozgóképek bemutatása, a rádióállomások, a posta, a táviró, a távbeszélő működése, a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnoksággal való megegyezés alapján történik.” A Magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1947. Szerk.: Feitl István. Napvilág Kiadó, Budapest, 2003. 376. (a továbbiakban A Magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1947, 2003.) Egy példa a SZEB működésére: 1946-ban tizennégy napra felfüggesztették a Magyar Nemzet megjelenését, majd a miniszterelnök kérésére a tilalmat is felfüggesztették két megjelenés nélküli nap után. A SZEB ülésén Vorosilov marsall, a magyarországi bizottság elnöke úgy magyarázta a lap felfüggesztését, hogy ő rendelte el, „mert a lap az igazságnak nem megfelelő cikkeket közölt a svábok kitelepítéséről”. A Magyarországi

- Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1947, 2003. 140. A SZEB mandátumának lejárta után 1947. szeptember 22-én megjelent a kormány 11290. számú rendelete, amely ideiglenes szabályozta a sajtóügyeket. „A kormányrendelet meghatározta, hogy sajtótermékeket csak a tájékoztatásügyi miniszter engedélyével lehet kinyomtatni, a terjesztéshez pedig belügyminiszteri hozzájárulásra van szükség.” Németh László: A fordulat hatásai a református sajtóban. In: *Confessio*, 35. (2008) 4. sz. 44.
- 31 Lapok megszüntetése már 1947-ben is szerepelt a kommunisták eszköztárában. 1947-ben a Magyar Szabadságpártnak A Holnap című lapját kellett tíz lapszám után megszüntetnie a kiadónak. Nem kaptak papírt, valamint a szakszervezetek és az újságír ősövetség is összefogott a kommunis-tákkal, a lappal szemben. Sulyok Dezső így írt erről: „Lapunkat azért kellett beszüntetni, mert veszélyeztette a kommunizmus magyarországi terveit.” Sulyok Dezső: Két éjszaka nappal nélkül. Éghajlat Könyvkiadó, Budapest, 2004. 407.
- 32 A sajtószabadság története Magyarországon 1914–1989. Szerk.: Paál Vince. Wolters Kluwer, Budapest, 2015. 423.
- 33 PIL 274. f. 3/132. öe. Az MKP PB ülésének 1948. február 19-i jegyzőkönyve.
- 34 Németh, 2005. 71.
- 35 PIL 274. f. 3/149. öe. Az MKP PB ülésének 1948. június 4-i jegyzőkönyve.
- 36 Németh, 2005. 71.
- 37 Kalmár, 1995. 1604.
- 38 PIL 274. f. 3/127. öe. Az MKP PB ülésének 1948. január 15-i jegyzőkönyve. Vö. Németh, 2005. 71–72.
- 39 Uo.
- 40 Kalmár, 1995. 1604.
- 41 Uo.
- 42 Valuch, 2011. 29.
- 43 Uo.
- 44 MNL OL M-KS 276. f. 55. cs. 18. ö. e. Az MDP Szervező Bizottság 1948. augusztus 17-i ülésének jegyzőkönyve, Javaslat a Szabad Nép sajtókam-pányára és a sajtómunka rendszeresítésére.
- 45 Uo.
- 46 Előre a Szabad Népért! In: Szabad Nép, 6. (1948) 226. sz. október 1. 3. (a továbbiakban Előre a Szabad Népért!) A cikk a következőképpen fogalmazta meg a sajtókampány célját. „Október el-seje van: ma indul a Szabad Nép sajtókampánya. Párttagok, pártbizalmiak, agitátorok, népnevelők előre! Előre a hétköznapi 200.000-es, vasárna-pi 300.000- es példányszámmal! Előre, hogy a Szabad Nép olvasottságban, elterjedtségben is az legyen, ami: az ország vezető pártjának vezető lapja. A Szabad Nép a legnagyobb magyar újság. Példányszáma ugyan állandóan emelkedik, de ez az emelkedés nem tartott lépést a párttagság számának megnövekedésével, pártunk súlyának, befolyásának erősödésével. »Ez az aránytalanság – írta Révai elvtárs szeptember 19-i cikkében – hovatovább a népi demokrácia fejlődésének pártunk ideológiai színvonala emelésének, népünk meggyőzésének döntő akadályává válik.« Ezt az aránytalanságot az október havi sajtókampánynak meg kell szüntetni.”
- 47 Előre a Szabad Népért!
- 48 Uo.
- 49 Uo.
- 50 MNL OL M-KS 276. f. 55. cs. 18. ö. e. Az MDP Szervező Bizottság 1948. augusztus 17-i ülésének jegyzőkönyve, Javaslat a Szabad Nép sajtókam-pányára és a sajtómunka rendszeresítésére.
- 51 Uo.
- 52 MNL OL M-KS 276. f. 55. cs. 31. ö. e. Az MDP Szervező Bizottság 1948. október 8-i ülésének jegyzőkönyve, Orbán László szóbeli tájékoztatója a Szabad Nép előfizetési kampányának állásáról.
- 53 Kiss, 2002. 254.
- 54 Valuch, 2011. 28.
- 55 „Inkvíziós szellem Shvoy egyházmegyéjében” In: Szabad Nép, 6. (1948) 104. sz. május 6. 3.
- 56 Rákosi, 1997. 517.
- 57 Shvoy úr, a fehérvári püspök, aki kiközösítette a népbarát bakonykúti plébánost. In: Szabad Nép. 6. (1948) 105. sz. május 8. 3.
- 58 A fekete reakció. In: Szabad Nép. 6. (1948) 106. sz. május 9. 1. vö. Révai József: Élni tudunk a szabadsággal. Válogatott cikkek és beszédek (1945–1949). Bp., Szikra. 1949. 299.
- 59 Vö. Németh, 2005. 85.
- 60 Shvoy püspök. In: Szabad Nép, 6. (1948) 111. sz. május 15. 3.
- 61 Uo.
- 62 Vö. Németh, 2005. 85.
- 63 Futó Dezső: Önéletírás, világlátás. Országos Eckhardt Tibor Alapítvány, Budapest, 1995. 145.
- Futó Dezső – a korábbi kisgazda majd független-ségi párti politikus – az ötvenes években a Kozma utcai börtönben találkozott az elítélt plébánossal és a tanítóval, akik, mint írja, „oda lyukadtak ki, hogy maga a Pöcspetri-per, mintha nem is miattuk történt volna”, hanem a kommunista párt „a közvé-lemény felé akart példát statuálni”. Uo. 146.
- 64 „1948. június 3-án este 9 óra és éjfél között a pöcspetri községháza (volt Irinyi kúria) udvarán eldőrdült két puskalövés. A második lövés ki-oltotta Takács Gábor, szolgálatban lévő rendőr életét. Az ügy kivizsgálása céljából – órákon belül – megérkezett Debrecenből (Péter Gábor vezetésével) a frissen szervezett ÁVH többszáz főből álló egysége, amelyik megkezdte az ügy felderítését. A pihent mancsok ütései, szöges csizmák rúgásai, és a gumibotok puffanásai oly eredményesek voltak, hogy ez az ügy néhány napon belül »tisztázódott!« A veréstől szagga-

- tott sebek még levedtek, a véralfutások ekkor kezdtek feketedni a petri emberek százainak esetén, amikor Olty Vilmos, a Rögöntítelő Bíróság elnöke, 8 nappal később, vagyis 1948. június 11-én Budapesten ez ügyben már ítéletet hirdetett. Királyfalvi (Kremper) Miklóst még aznap kivégezték, a többi »föbünös« mögött pedig évekre, évtizedekre, avagy életfogytiglanra csattant a zárka ajtaja.” In: Pócspetri. Pócspetri, 1992. 7.
- 65 Rákosi, 1997. 517.
- 66 Pócspetri. In: Szabad Nép, 6. (1948) 128. sz. június 6. 1. (a továbbiakban Pócspetri) vö. Révai József: Élni tudtunk a szabadsággal. Válogatott cikkek és beszédek (1945–1949). Bp., Szikra. 1949. 306–312.
- 67 Uo.
- 68 Uo.
- 69 1946. március 12-én fogadta el az országgyűlés az 1946. évi VII. törvényt a „demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről”. A törvény 1. §. a következőket tartalmazza: „(1) Büntett miatt büntetendő, aki a Magyar Népköztársaság Alkotmányában meghatározott népi demokratikus államrend vagy népköztársaság megdöntésére irányuló cselekményt követ el, mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez, vezet, vagy azt lényeges anyagi támogatásban részesíti.” Hatályos jogszabályok gyűjteménye 1945–1958. I. kötet. Budapest, 1960. 32. Az 1946-ban alkotott törvény a kommunisták kezébe hatáson eszközt adott a velük szemben állókkal történő leszámolásra.
- 70 Pócspetri.
- 71 Rendőrgyilkosság Pócspetrin. In: Szabad Nép, 6. (1948) 128. sz. június 6. 1.
- 72 A vallás és közoktatási miniszter levele Mindszenty primáshoz. In: Szabad Nép, 6. (1948) 128. sz. június 6. 1.
- 73 Vér tapad a fekete reakció kezéhez. In: Szabad Nép, 6. (1948) 128. sz. június 6. 3.
- 74 Kiss, 2002. 255.
- 75 Mindenki felelős, aki a köztársaság ellen uszít. Katolikus plébánosok elítélik a pócspetri pap uszítását; A pócspetri gyilkosság a szabolcsi fekete reakció szervezett mozgósításának eredménye. Demokratikus egyházi személyek szembeszállnak a klerikális uszítással. In: Szabad Nép, 6. (1948) 131. sz. június 10. 3.
- 76 Uo.
- 77 PIL 274. f. 3/149. öe.
- 78 A főtárgyalás tanulságai. In: Szabad Nép, 6. (1948) 133. sz. június 12. 3.
- 79 Valuch, 2011. 31.
- 80 Gyarmati, 470.



Hogyan halt meg Sztálin generalisszimusz

A Sztálin életét, politikáját, diktatúráját, tudatosan felépített személyi kultuszát részleteiben feldolgozó szakirodalom, visszaemlékezés már egy terjedelmes, könyvtárnyi anyagot kitöltene, s ebben jelentős mennyiséget tenne ki a Sztálin halálával, az utolsó napok-órák történéseiével foglalkozó feldolgozás. Ezek zömében az 1960-as évektől születtek, miután az SZKP XX. kongresszusa rávilágított Sztálin személyi kultuszának árnyoldalaira, a sokáig csak magasztalt államférfi kegyetlenkedéseire, a kortársai, az állam és pártvezetés tagjai elleni tudatosan felépített „irtó hadjáratokra”. Nem előbb, mert Sztálin akkori közvetlen munkatársai (Hruscov, Bulganyin, Malenkov, Berija, Molotov, Vorosilov, Mikojan, Kaganovics) még nem döntötték el az utódlás kérdését, egymás ellen szövetkezve „ritkítették” soraikat. Amikor az utolsó közvetlen „sztálini munkatárs”, Nyikita Hruscov is kiesett a hatalomból (1964), akkor jelenhettek meg azok a munkák, amelyek közvetlenül az 1953. március eleji napokkal foglalkoztak. Ezek hangvétele is óvatos volt, tartva attól – mivel még számtalan munkatárs és kortárs élt –, hogy a sok „locsogás” bajba hozhatja a rendszert.

Erdemes nyomon követni az „emlékezés” mélységét, akár 60 év távlatában is, hiszen az ismert tények és események idővel homályosodnak, a rossz élmények ugyan nem szépülnek, csak ezek is átformálódhatnak, néha valótlan adalékokkal bővíülhetnek. Ez vonatkozik a történelmi személyekre is. Sztálin közvetlen munkatársai is – függetlenül attól, hogy kinek a kegyeiért „szolgáltak” – történelmi személyek voltak. Igaz, hogy az igazság csak jóval később derült ki, addig is élvezték a hatalom minden lehetőségét.

1954. március 4-én, szerda hajnalban a szovjet kormány arról tájékoztatta az ország és az egész világ lakosságát, hogy március elsején Sztálin a kremlbeli lakosztályán súlyos agyvérzést kapott, féloldalira megbénult, elvesztette eszméletét és beszédképességét. Ezt a nyilatkozatot feltételezett „örökösei” fogalmazták meg, elhallgatva azt a tény, hogy mindez nem a Kremlben, hanem Sztálin Moszkva környéki nyaralójában történt. Jelezték azt is, hogy „Sztálin elvtárs átmenetileg visszavonul az államügyektől”.

A kiadott orvosi jelentés szerint Sztálin magas vérnyomással, keringési zavarokkal küzdött, de gondos terápiás kezelésben részesült. Tizenegy orvos írta alá a nyilatkozatot. Igaz, a hivatalos közlemény közzétételével negyvennyolc órát vártak, bízva abban, esetleg helyre áll Sztálin egészsége, legalább is stabilizálódik, vagy állapota visszafordíthatatlan, s biztosak lehetnek a diktátor halálában. „Övintézkedésként” kétóránként váltották egymást Sztálin betegágyánál, mellettük volt még Sztálin két gyereke, Svetlána és Vaszilij. Eközben folyt az „osztzkodás”: Malenkov lett az SZKP főtitkára, a miniszterelnök, Vorosilov a Legfelsőbb Tanács elnökségének elnöke (köztársasági elnök), Berija a bel- és nemzetbiztonsági, Bulganyin a hadügyminiszter, Molotov ismét külügyminiszter, Mikojan kereskedelmi miniszter, míg Hruscov a párton belül „adott ügyekben eljáró titkár”. Amíg az előbbi „hatalmi osztzkodás” nem történt meg, nem jelentették be Sztálin halálát, a temetés sorrendjét. A temetésre március 9-én került sor, levezetését Hruscovra bízták. Moszkvában hatalmas tömegek rótták le a kegyeletüket, néhol zavargásokba torkollott az emberek szervezetlen áramlása, sokukat eltapostak, kórházba vagy egyenesen a hullaházba kerültek.

Az új kormányzat előtt felmérhetetlen feladatok álltak: Sztálin utolsó éveiben újabb személyi tisztogatásokra készült, le akart „csapni” a Szovjetunió területén élő zsidóságra, így egy monstre zsidó orvos pert készítettett elő, amelynek során a legkiválóbb zsidó orvosokat tartóztatták le. Ennek már nemzetközi visszhangja volt, enyhíteni kellett a SZU volt szövetségeseivel (Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország) kialakult feszültségeket. Legfőképpen a koreai háborúnak kellett véget vetni. Belpolitikai vonatkozásban mindenképpen orvosolni kellett a kényszermunkások helyzetét, amnesztiával csökkenteni tömegüket, illetve visszavetni a polgári életbe. Valamit kezdeni kellett a politikai foglyokkal, bár ezek ügye szinte összefonódott a kényszermunkások kérdéseivel.

A Nyugat rendkívül nyitottan fogadta a Szovjetunióból érkező híreket, valóban konstruktív javaslatokat terjesztett Moszkva elé, amit az kezdetben pozitívan fogadott, elsősorban egy újabb háború elkerülésének érdekében. Azonban mindkét fél részéről óvatosság volt tapasztalható, ami érthető is volt. A könyv lényegében a Sztálin halálát követő hatalmi manőverezések és a nyugati külpolitikai dilemmák párhuzamos története – egyben az olvasmányos történetírás ragyogó példája.

A dolgok hátterében a káosztól való félelem húzóódott meg, ami sok elszalasztott lehetőség oka is lett. Milyen lesz az új szovjetvezetés, lehet-e velük szót érteni? Valóban, a Sztálin halálát követően felállt új vezetés minden egyes tagja ellensége volt a többinek. Legfőképpen – nem minden ok nélkül – Beriját gyűlölték, aki minden kegyetlenség szervezője és végrehajtója volt. Ő is grúz volt, mint Sztálin, aki senkiben sem bízott. A diktátor nem nézte jó szemmel, ha valaki a „második sorból” nagyobb akart lenni nála. Gyakran voltak együtt, mert Sztálin nem szerette a magányt, s így legalább szemmel tarthatta „udvarát”. A második világháború után ugyan megritkultak a „leszámolások”, de maradt a bizalmatlanság és a félelem, Sztálin érzékelhető gyengülése, az „utódjelöltek” már készülődtek a hatalomátvételre. De ki kit, vagy kik „kiket” támogatnak? Egység csak a félelmetes Berija ellen volt, akinek viszont volt fegyveres „háttere”. Ettől tartottak a legjobban, így fegyveres erővel kellett biztosítani az SZKP Központi Bizottságának az ülését, ahol valóban Berija „fejére olvasták” visszaéléseit, Moszkalenko tábornok katonái vették őrizetbe, vitték bíróság elé, ahol azonnali kivégzését rendelték el. Ezt egy lépcsőházban végezték el.

Furcsa, talán nem ide illő, történelmi hasonlat, hogy a római időkben két alkalommal is triumvirátus alakult a hataloméért, majd később ketten osztoztak azon, míg végül a győztes elkergette társát. Sztálin halála után Malenkov, Hruscsov és Bulganyin volt az a trojka, ahonnan előbb Malenkov bukott ki, végül Hruscsov Bulganyinon adott túl. Többen, így Molotov, Vorosilov, Kaganovics, Mikojan taktikából nem léptek, illetve erejüket felmérve nem nyúltak a hataloméért. (Évekkel később Hruscsov távolította el őket – mint „sztalinistákat” – a felsőbb vezetés környekéről.) Az adott időszakban, Sztálin régi munkatársai és pályatársai jól mérték fel az erőviszonyokat, így legfeljebb az elindult folyamat lassítására láttak lehetőséget. Furcsa fintora a sorsnak, hogy Sztálin – aki rettegett a magánytól – magányosan halt meg; az utódjelöltek megkésve cselekedtek: előbb osztozkodni akartak a hatalmon, még orvost sem hívtak azonnal. Sztálin halálhírének bejelentése után a Moszkva utcáit ellepő gyászoló tömegek úgy viselkedtek, ahogy nevelték őket, bár mindenki érezte, hogy alapjaiban változik meg minden, egy birodalom végének kezdetét élik át.

A szerző, Joshua Rubenstein könyvének előszavában a következőket mondja: „Könyvem Sztálin halálával veszi kezdetét, majd visszalép az időben az 1952 októberében lezajlott XIX. pártkongresszusig, amelyen Sztálin utolsó nyilvános beszéde

elhangzott, utána pedig áttekinti az 1952–1953-as tél eseményeit, mikor is az „orvos per”, valamint az ország zsidósága ellen indított széles körű kampány kibontakozott. Megvizsgálom azt is, hogy miképp fogadta a szovjet és amerikai sajtó Sztálin halálát, valamint az új Eisenhower-kormány hogyan reagált a Moszkvában ezt követően végbement drasztikus változásokra. Vizsgálódásunk Sztálin régi állambiztonsági vezetője, Lavrentyij Berija júniusi letartoztatásával zárul. [...] Sztálin halálával példátlan lehetőség állt elő. Örökösei esélyt kaptak arra, hogy visszájára fordítsák politikájának számos aspektusát, és az országot egy reménytelibb, békésebb irányba állítsák át. A változás ígérete, amely a Szovjetunióban beragyogta a Sztálin halála utáni első hónapokat, szívderítő reformok és kétségbeejtő elnyomás változásába fulladt, hogy a szovjet rezsim végül már nem maradhatott életképes.”

Az amerikai történész valóságghűen írja le az utolsó napokat és órákat, amikor Sztálin már magatehetetlenül feküdt, közben a szűk köréhez tartozó vezető elvtársak hol riadtan figyelték, hol egymást akarták kijátszani a hatalmi harcban. A szerző jelentős szakirodalmat, jegyzőkönyvet nézett át, kortársakkal és Sztálin egykorú pályatársaival készített interjúkat, amiből megszülethetett a kiváló stílusban megírt könyv. Nem dokumentumkötet (bár erre utal a kiváló szakirodalmi bibliográfia), nem szépirodalmi regény, olyan munka, amit haszonnal forgathat a történész, a téma iránt érdeklődő olvasó is. Nem krimi, csak, az oknyomozó történész feldolgozása.

(Rubenstein, Joshua: Sztálin utolsó napjai. A halál, amely megmentette a világot. [Ford.: Turi Márton] Budapest, 2017, Európa Könyvkiadó, 389 p.)

Zanny Minton Beddoes

Újabb alkotmányozó gyűlés Amerikában – és ennek veszélyei

Minden apró részletet elrendeztek; az i-re feltették a pontot. Amerika első és eddig egyetlen alkotmányozó nemzetgyűlésének 55 képviselője nagy nehezen egyezségekre jutott a hatalommegosztást, a törvényhozó testületi helyek szétosztását és a rabszolga-kereskedelem jövőjét illetően. 1787. szeptember 15-én azonban szólásra emelkedett George Mason virginiai ültetvényes, hogy kifejezze ellenvéleményét.

A szövegtervezet V. cikkelye két utat fektetett le a jövőbeli módosításokkal kapcsolatban: vagy maga a Kongresszus tesz rájuk javaslatot, vagy pedig összehívhatja az államok képviselőinek a gyűlését, hogy ők indítványozzák azokat. Mason felhívta a figyelmet, hogy ha esetleg a szövetségi kormánynak túl nagy lenne a hatalma, a Kongresszus nem valószínű, hogy nemzetgyűlést hívna össze a dolgok jobbá tételére. Érvelése szerint az emberek szabadságának védelmében a nemzetgyűlés összehívásának jogát ehelyett az államok kezébe kellene helyezni. Ha a törvényhozók kétharmada gyűlést akarna tartani, a Kongresszusnak meg kellene hajolni akaratauk előtt: meg kell tartani a nemzetgyűlést.

Két nappal később kihirdették az Alkotmányt: az V. cikkelyt Mason javaslatainak megfelelően megváltoztatták. Azóta 33 módosító indítvány született, amelyből 27-et hagytak utána jóvá; ehhez a folyamathoz az államok háromnegyedének beleegyezése szükséges. Függetlenül attól, hogy nagy vagy kisebb horderejű kérdésről volt szó, mind a 33 alkotmánymódosítás a Kongresszustól származott. Mason javaslatát, az államoktól kiinduló kiigazítási eljárást soha nem alkalmazták. Még politikailag tájékozott amerikai polgárok sem mindig tudnak a létezéséről.

Mindez hamarosan megváltozhat. Az utóbbi években a Kiegyensúlyozott Költségvetés Munkacsoport (Balanced Budget Amendment Task Force, BBATF) – egy alacsony tőkével működő társulás, amely 2015-ben 43 000 dollárt (több mint 11 millió forintot) gyűjtött össze adományokból – nagy sikerrel kampányol egy az „V. törvénycikkellyel” foglalkozó nemzetgyűlésért. Jelenleg huszonnégy államban szavazták meg a törvényhozók egy olyan nemzetgyűlés összehívását, ahol módosító javaslatokat tehetnének a kiegyensúlyozott költségvetésre. A nemzetgyűlés összehívásához az államok kétharmada szükséges – ez 34 államot jelent. S ahogy ez lenni szokott, hét olyan állam van, amely még nem terjesztett elő javaslatot ez ügyben; ezekben egyébként mindkét ház republikánus irányítás alatt áll.

A legkorábban 2019-ben történhetne meg az előterjesztés a hét állam esetében, mivel a montanai törvényhozó testület addig össze sem ül. Bill Fruth, a BBATF alapító tagja elmondta, hogy reményei szerint addigra a másik hat állam már kötélnék áll. Ha ez így történik, akkor napirendre kerül a nemzetgyűlés kérdése. Ha erőfeszítései nem járnak sikerrel, akkor vannak még más erők is a háttérben. Az ún. Államok Alkotmányozógyűlése (Convention of States, CoS) három területen ígér módosításokat: ezek a kiegyensúlyozott költségvetés, a szövetségi kormány hatalmának korlátozása és a kongresszusi tagok hivatali idejének megszabása. Mark Mecklernek, a Tea Party¹ konzervatív populista mozgalom volt aktivistájának vezetésével a CoS 2014-ben vitte keresztül első határozati javaslatát. Népszerűsége azonban gyorsan nőtt. Pénzeszközökkel sokkal jobban el van látva, mint a BBATF munkacsoport, és 2,2 millió tagot számlál országszerte; tanácsadói közt van Jim DeMint és Tom Coburn, két befolyásos republikánus szenátor. Határozati javaslatát mára már 12 államban elfogadták.

1 Tea Party: a republikánus párt szélsőjobboldali szárnya.

Meckler Fruthhoz hasonlóan azt mondja, hogy 2019 végéig 34 állam hozzájárulását szeretné megszerezni. Külső megfigyelők szerint komolyan kell venni ezt az előrejelzést. Pete Sepp, a már régóta a kiegyensúlyozott költségvetés mellett kardoskodó Nemzeti Adófizetők Egyesülete (National Taxpayers' Union, NTU) érdekvédelmi szervezet elnöke 50%-ra teszi annak a valószínűségét, hogy 2020-ig összehívják egy az „V. törvénycikkellyel” foglalkozó nemzetgyűlést. Ugyanígy vélekedik Jay Riestenberg a Közös Ügy (Common Cause) szervezettől, amely az elszámoltathatóság és a kormányzati reform elkötelezett híve, ugyanakkor hevesen ellenzi az V. cikkellyel kapcsolatos nemzetgyűlést.

Az új fordulat dicséretet érdemel

Az elképzelés támogatottsága messze túlmeleg azok körén, akik csak a költségvetés átláthatóságában gondolkodnak. Bár az V. cikkely leg-sikeresebb kampányharcosai a konzervatívok, néhány baloldalinak is tetszik az ötlet. Szerintük a tökéletlenségek az eredeti állapotban rejlnek, és az alkotmány helyenkénti kijavítására van szükség; továbbá véleményük szerint egy – tün-tetően a kiegyensúlyozott költségvetés céljával összehívott – nemzetgyűlés, ha már egyszer ülésezni fog, talán meggyőzhető lesz majd, hogy terjessze ki hatáskörét, és más módosításokat is vegyen fontolóra. Egy hatáskörét túllépő, „el-szabadult” nemzetgyűlés kilátásai arról győznek meg másokat, hogy az V. cikkely Pandóra sze-lencéje, amit szorosan zárva kell tartani. Talán már nem kell sokáig várni, hogy kiderüljön, melyik félnek van igaza.

Az, hogy az elmúlt 228 évben egyáltalán nem ült össze az V. cikkely alapján az alkotmányozó nemzetgyűlés, nem a próbálkozások hiányának tudható be. Nem lehet pontosan tudni, hány indítvány érkezett ez ügyben az államok törvénnyhozó testületeitől, de ötszáz felett van a számuk. 1963-ban Arkansas államban még egy olyan határozatot is elfogadtak a nemzetgyűlés összehívásáról, ahol módosítást akartak előter-jeszteni Mason nemzetgyűlés-összehívó eljárásának jogellenessé nyilvánításáról. Jelenleg 42 olyan állam van, ahol legalább egy kérelem van folyamatban az V. cikkely ügyében.

Mivel az V. cikkely kimondja, hogy a Kongresszus köteles összehívni a nemzetgyűlést, amennyiben ezt az államok kétharmada kéri, miért nem tette ezt meg? Az egyik válasz szerint senki befolyással bíró ember nem fordult még bíróság-hoz, hogy ezt kérje. Egy másik lehetséges válasz az lehet, hogy a téma tudatos mérlegelése nélkül a Kongresszus úgy döntött, hogy 34 beadványra van szükség nemcsak a régi szabályok szerinti nemzetgyűlés ügyében, hanem egy különleges nemzetgyűlés esetében is: olyan beadványokra, amelyeknek azonos a témája, a megfogalmazása és így tovább. Ez az, amit a BBATF-csoport és a CoS szerveződés próbálnak biztosítani.

Nem ők az első kezdeményezők. Az 1970-es években az NTU kampányt indított egy a kiegyensúlyozott költségvetésről szóló határozat elfogadásáért. 1983-ra már közel jártak a sikerhez; 32 állami törvényhozó testület – közülük némelyik demokrata – írták alá előzetesen; Kalifornia és Montana pedig szavazás kezdeményezésére kötelezték el magukat, amely arra kényszerítette volna törvényhozóikat, hogy csatlakozzanak ezekhez a beadványokhoz. Azonban az állami bíróságok alkotmányellenesnek nyilvánították a két szavazási kezdeményezést, és a folyamat elakadt.

Ily módon a módosításra vágyók vitorlájából kifogván a szelet, ellenfeleiknek sikerült felülkerekedniük. Némiképp meglepő módon, a leghatásosabb válasz a jobboldalról érkezett. A radikális szélsőjobboldali John Birch Társaság ellenkampányt indított; az Eagle (Sas) Forum nevű konzervatív csoport – mely leginkább a női egyenjogúságot biztosító alkotmány-kiegészítés elleni harcáról híresült el – szintén támadásba lendült. Bill Clinton elnökségének utolsó éveire költségvetési többlet halmozódott fel, ami szintén nem kedvezett a mozgalomnak. Sok állam, amely megszavazta a határozatot, visszavonta azt.

George W. Bush kormányzása alatt azonban újból jelentkezett a költségvetési hiány, 2009-ben pedig a második világháború óta soha nem látott mértékűre emelkedett a pénzügyi válság. „Amikor láttam, hogy a Federal Reserve [az Egyesült Államok központi bankja] bankjegyeket nyomtat, akkor kezdtem el érezni az ösztönzést, hogy ezen dolgozzak – meséli Bill Fruth. – Igen rosszul éreztem magam állampolgárként.” Egy

évre rá a republikánusok elsöprő győzelmet arattak a félidős választásokon. A demokraták százával veszítették el helyeiket az állami törvényhozó testületekben. Mivel 2010 választási év volt, az újból hatalomra jutott republikánusok helyzetüket kihasználva kezdeményezték a választókerzetek újraosztását, és így egyes helyeken képesek voltak frissen szerzett előnyüket megszilárdítani. 2009-ben 14 olyan állam volt, ahol a republikánusok tartották ellenőrzésük alatt az egész törvényhozást. 2017-re ez a szám 33 lett. A 2010-es főlényes győzelem egy tisztán pártalapon szerveződő utat nyitott meg egy nemzetgyűlés felé.²

2010 óta a BBATF segítségével 15 olyan államban fogadtak el határozatot, ahol előzőleg nem volt. Ellenfeleik szintén ismét támadásba lendültek. Két táborra oszlanak: az egyik attól fél, hogy az V. cikkely ügyében összehívott nemzetgyűlés megteszi majd azt, amit szószólói akarnak, a másik pedig attól, hogy nem. Az első csapatba főként liberálisok tartoznak, akik a kiegyensúlyozott költségvetési módosítását olyan eszköznek tekintik, melyről a jobboldaliak álmodoznak az amerikai jóléti állam visszaszorításával kapcsolatban. „A jobboldalnak nagyon nem tetszik, hogy a Kongresszus képtelen a szociális védőháló-programokra szánt összegekből lefaragni, és most ezen a kerülő úton akarja ezt elérni – mondja Chris Taylor demokrata párti képviselő Wisconsinban. Az Amerikai Törvényhozó Csere Tanács (American Legislative Exchange Council, Alec) egy konzervatív csoport, amely mintaként használható modell törvényjavaslatokat dolgoz ki, hogy ezeket törvényhozókkal terjesztse be; Taylor képviselő asszony felidézi, hogy egy 2013-ban rendezett konferenciájukon hallotta, amikor a küldöttek arról beszéltek, hogy „szándékuk a szövetségi kormány kezének megkötése, és hogy minden területen meg akarják gátolni a kormányzati szabályzást és az anyagi ráfordításokat a honvédelmet kivéve”.

Bírálok nagyobb csoportja, akik nem átalítottak szövetségre lépni a John Birch Társaság tagjaival, az Amerikai Polgári Szabadságjogok Egyesületével (American Civil Liberties Union, UCLA), és a Közös Úgy (Common Cause) szer-

vezettel egy hatáskörét túllépő, „elszabadult” nemzetgyűlés veszélyeire összpontosítottak és a költségvetést nem érintő témákra váltottak át. Nehezen állhatnak ellen az ideológusok annak a csábító lehetőségnek, hogy anélkül javasoljanak alkotmánymódosításokat, hogy a szokásos nehézkes procedúrával kellene megszerezni a szokásos kétharmados többséget mind a képviselőházban, mind a szenátusban. Vajon a konzervatív képviselők tényleg ellene szavaznának – tegyük fel – egy külön módosításnak, amely az állampolgárság védelmét a fogantatás pillanatától számítja?

Az effajta érvek hatásosak voltak néhány liberálisabb államban. Delaware, amely 1976-ban törvényt hozott a kiegyensúlyozott költségvetés tárgyában, tavaly hatályon kívül helyezte azt; Új-Mexikó, Maryland és Nevada 2017-ben követték példáját. Úgy tűnik azonban, hogy ennek a taktikának nincs elég kifutási helye; a megmaradt 27 állam egyike sem valószínű, hogy visszalép. Ehelyett most azon a hét államon van a világ szeme, ahol republikánus ellenőrzés alatt áll a törvényhozó testület, és akiknek még be kell nyújtaniuk kérelmüket egy nemzetgyűlésre: Idaho, Kentucky, Minnesota, Montana, Dél-Carolina, Virginia és Wisconsin államokról van szó. Némelyikben az ellenzők igencsak kardoskodnak az ellen, hogy a nemzetgyűlést bárki előre eldöntött ügynek tekintse. 2017 márciusában Idaho állam szenátusa, ahol a republikánusoknak 29:6 arányú többsége van, leszavazta az V. cikkely tárgyában benyújtott javaslatot.

Virginia állam képviselőháza 2016-ban jóváhagyott egy V. cikkely-módosítást, Richard Black republikánus szenátor azonban igyekezett meghiúsítani a határozat előmenetelét figyelmeztetéseivel, mi szerint fondorlatos demokraták így akarnak nyomást gyakorolni a nemzetgyűlésre. „Még akár a vallásszabadságot is képesek lennének korlátozni, csak hogy azt mondhassák: a Biblia egyes tanításai gyűlöletbeszéddel érnek fel – közölte támogatóival egy 2015-ös e-mailjében. – Még azt a jogunkat is elvehetnék, hogy fegyvert tartsunk.”

A baloldalon tényleg vannak néhányan, akiknek nincs ellenére, hogy saját céljaikra használják fel a nemzetgyűlés eszméjét. A két republikánus szavazattöbbség a Kongresszusban – együtt egy republikánus elnökkel – vonzóvá tette a liberálisok

2 A Republikánus Párt a 2010 novemberében megtartott „félidős” választásokon elhódította a képviselőházat a demokratáktól.

számára a szövetségi kormány hatalmának korlátozását. Az V. cikkely-nemzetgyűlésnek kiváló szószólója van Lawrence Lessignek, a Harvard Egyetem jogászprofesszorának a személyében, aki állítja, hogy ez az egyetlen módja a kampányfinanszírozási reform elérésének. Lessig a „választások tisztességét pénzügyi feddhetetlenségre cserélő hatalmas egyezséget” képzel el, amelyben a baloldal a választásokra szánt pénz összegét, a jobboldal pedig a kormány által elköltött összegeket csökkentené.

A BBATF és a CoS – azon félelmek eloszlatása végett, amelyeket Black szenátor és Lessig kelthettek esetleg a republikánusok szívében – ragaszkodnak ahhoz, hogy egy nemzetgyűlés csak az államok beadványaiban felsorolt ügyekben tárgyalhat módosításokat.

Egyes államokban, mint például Wisconsinban a támogatók olyan állami törvényekre tettek javaslatot, amelyek megtiltanák a küldötteknek a be nem jelentett tárgyakról való szavazást. Maga az V. cikkely azonban semmit nem mond egy nemzetgyűlés hatáskörének a korlátozásáról. Voltaképpen, sok olyan kérdéssel kapcsolatban sem ad útmutatást, amelyek – ha az égiszük alatt nemzetgyűlést hívnának össze – viták kereszttüzébe kerülnek: ki lehet résztvevő; nyitva áll-e olyan államok előtt, amelyek nem szavazták meg; hogyan szabályozzák a küldöttek számát; mekkora többség esetén lesz a házon átmenő módosításból törvényjavaslat; és így tovább.

Hasonló útmutatás hiányában a BBATF összehívott egy gyűlést Phoenixben 2017 szeptemberében, hogy saját szabályokat ötljön ki a nemzetgyűlésre vonatkozólag. A zajongó tiltakozók csoportja ellenére – egyikük parókát és harisnyát viselő George Washingtonnak öltözött, másikuk pedig „Nem vagy Hamilton” feliratú táblát mutogatott a küldötteknek³ – megegyeztek abban, hogy minden államnak egy szavazat jut függetlenül a lakosság számától, és hogy a megtárgyalandó témákat az államok határozataiban szereplő ügyekre korlátozzák, még akkor is, ha egy minősített többség kívánna új témákat megvitatni.

Bármennyire is szórakoztató is volt az esemény, a phoenixi összzejövetel ajánlásainak nincs

3 Utalás az egyik alapító atyára, George Hamiltonra.

jogi relevanciája. Azoknak a szabályoknak sincs, amelyeket 1982-ben megszavazott a szenátus (de nem a képviselőház) az akkor beterjesztett kiegyensúlyozott költségvetési módosítást tárgyaló nemzetgyűléssel kapcsolatban, ahol a többségi párt vezető szenátora és a ház szóvivője töltötték volna be a nemzetgyűlés elnökének szerepét, és a küldöttek szavazatainak háromötödére lett volna szükség az eljárás szabályainak a lefektetéséhez. Ha a Kongresszus mégis összehívja a nemzetgyűlést az V. cikkelyről, új törvényt is megszavazhat a képviselői eljárásrenddel kapcsolatban.

Ha azonban a Kongresszus figyelmen kívül hagyja az effajta szigorú bírálatot, lehetséges, hogy nem is lesz egyéb mód az érvényesítésére. Ha már zajlik egy nemzetgyűlés, a végbemenő folyamatok majdnem biztosan védettséget élveznének a bírósági felülvizsgálattal szemben. 1939-ben, amikor a Legfelsőbb Bíróság nem volt hajlandó ratifikációs határidőt kitűzni egy előterjesztett alkotmánymódosításra, ez olyan precedenst teremtett, mely szerint a módosítások a „politikai kérdések” közé tartoznak – ezek pedig a kormány választott ágai számára vannak fenntartva. „Egyáltalán nincs olyan hatalom, amely felülírhatja azt, amit a nemzetgyűlés tesz – mondja David Super, a washingtoni Georgetown egyik jogászprofesszora. „A Kongresszus utasíthatja őket, az állami törvényhozó testületek utasíthatják őket, de azt csinálnak, ami kedvük tartja. Nem vagyok benne biztos, hogy valaha akár egyetlen szavazat is lesz, amely megállítja ezt a Legfelsőbb Bíróságnál. Ekkora erővel bír a példa.”

Kiszabadultunk a nyájból⁴

A nemzetgyűlés szabadsága csak a módosítások javaslására vonatkozik. Ezek a változások még 38 állam jóváhagyására várnak – ami a nemzetgyűlés hívei szerint szigorú ellenőrzést jelentene bárkivel szemben, aki valamit az ő beleegyezésük nélkül tenne. Lessig elutasítja a CoS kívánságlistáját, mint

4 Utalás a The Who angol rockegyüttes Pete Townshend által írott híres számára. *Change it had to come / We knew it all along / We were liberated from the fold, that's all / And the world looks just the same / And history ain't changed: Kellett jönni a változásnak, tudtuk jól, kiszabadultunk a nyájból, de a világ ugyanúgy néz ki, a történelem nem változott* (Bayer Antal fordítása).

a ratifikációs szakasz „biztos vesztesét”. Meckler szerint Lessig pedig „vágyálmokban ringatja magát” egy kampányfinanszírozási módosításról: „A valóságos politikai életben ez megvalósíthatatlan.”

A nemzetgyűlés logikája azonban szembejuthat az effajta tiszta megoldásokkal. A küldöttek, miközben elvárják a nemzetgyűlést eredetileg összehívó szilárdan republikánus törvényhozók támogatását, tudják, hogy a jóváhagyáshoz szükségük lenne megosztott államokra is. Vajon tényleg felülemelkednének azon, hogy úgy fogalmazzák meg módosításait, hogy a másik fél is lásson valami csábítót benne?

Az a lehetőség is fennáll, hogy a Kongresszus esetleg az állami nemzetgyűléseken történő ratifikáció mellett dönt. Ez egy alkotmányosan elismert alternatívája az állami törvényhozó testületek általi ratifikációnak, amelyre eddig mindössze egyszer került sor – az alkoholtilalmat hatályon kívül helyező módosítás idején. Ekkor sok állam a nemzetgyűlés összetételét népszavazás útján határozta meg, amely lényegileg a módosításról szóló referendummá vált. Mivel egy kiegyensúlyozott költségvetést illető módosítás – egyes államokban – nagyobb népszerűségnek örvendhet a lakosság, mint a törvényhozók körében, könnyebben eljuthat a ratifikációig ezen a szokatlan úton. A közvélemény-kutatások folyamatosan azt mutatják, hogy a lakosság 65-70%-a elvben támogat egy ilyen módosítást.

Ez a játszma sokáig is elhúzódhat. Az államoknak nem kell mind egyszerre, sebtében ratifikálniuk a módosítást. A 27. alkotmánykiegészítést, amely a Kongresszus tagjait hivatott fizetésük felemelésében megakadályozni, 1789-ben terjesztették elő; 1992-ig nem történt meg jóváhagyása az utolsó, 38. állam, Michigan által. Hacsak az előterjesztők nem szabnak meg időbeli határokat módosító javaslatuk ratifikációjára – ahogy ez a legtöbb 20. századi módosítás esetében történik – örökös várakozás lesz a sorsa a feltorlódó és elhúzódó ratifikációk miatt. Mason elgondolásainak megfelelően a szövetségi kormánynak nem lesz módja a folyamat meggátolására. Bár néhány állam idővel megpróbálhatja visszavonni eredeti jóváhagyó nyi-

latkozatát, ez egy még egy olyan terület lenne, ahol az alkotmány „hallgat”, a bíróságok pedig nem akarnak közbeavatkozni.

Továbbá itt van még – ahogy elvben mindig is volt – az ún. „nukleáris lehetőség” (nuclear option), amikor végső esetben a teljes szenátus dönt egyszerű többség alapján. A küldöttek egyszerűen kinyilváníthatnak egy új, alacsonyabb küszöböt a ratifikációhoz. Kivételes módon az V. cikkelyt érintő nemzetgyűlés ügyében ténylegesen van erre egyfajta példa. Az 1777-ben aláírt és mind a 13 eredeti állam által 1781-ban jóváhagyott *The Articles of Confederation* az államok egyöntetű beleegyezését követelte meg bármilyen változtatáshoz. Az 1787-es alkotmányozó nemzetgyűlés figyelmen kívül hagyta ezt, és úgy döntött, hogy közülük kilencnek a jóváhagyása elég lesz ahhoz, hogy dokumentumuk helyettesítse a közösen lefektetett alapokat. Hacsak nem módosítják először az ötödik cikkelyt, egy nemzetgyűlésnek nem lesz alkotmányos felhatalmazása ahhoz, hogy magukat a ratifikációs szabályokat megváltoztassa. Ennek ellenére megkísérelhetik a küldöttek. „A népnek, mint a szuverenitás letéteményesének joga van államformájának módosítására vagy megszüntetésére, és hogy úgy változtassa azt, ahogy akarja – mondja Larry Greenly a John Birch Társaságtól. – Ez egy olyan nemzetgyűlés, amely alkotmányt hoz létre. Ez felette van az állami törvényhozásnak, és nem lehet korlátozni. Valóban hisszük, hogy bármilyen, az V. cikkely értelmében zajló nemzetgyűlés képes a ratifikációs folyamat megváltoztatására.”

A költségvetés kiegyensúlyozását előíró jogszabályok – ha nem tartalmaznak biztosítókat – óriási kárt tehetnek a kormány gazdasági sokkhatás-kezelő képességében. Alapos kidolgozásuk mellett elképzelhető, hogy esetleg valami jó is származik belőlük. Az már merőben más kérdés viszont, hogy ez vajon megérné-e annak a kockázatát, hogy egy kipróbálatlan és rendkívül gyengén korlátozott alkotmányos mechanizmus jöjjön létre, amely mögött hatalmi erők feszülnek egymásnak.

(The Economist)

Dina Kraft

Növekvő zsidó ellenállás az afrikaiak deportálásával szemben – és ennek okai

Netanyahu úgy tekint a közel 40 000 afrikaira, mint „törvénytelen úton beszivárgó munkavállalókra”. A diaszpórában és Izraelben élő zsidók, köztük holokauszt túlélők azt mondják, hogy a deportálás a zsidó értékek és a történelem megcsúfolása lenne – s közben a „Szeressétek a jövevényt” mózesi parancsra hivatkoznak.

Amikor Jean Marc Liling Franciaországból Izraelbe emigrált, még fiatal ember volt, akire tudatformáló hatással volt, hogy svájci szüleit gyermekkorukban elbűjtették a holokauszt alatt. Ezért mélyen személyes ügyének tekinti, hogy fellépjen az izraeli kormány tervei ellen, amelyek az afrikai menedékkérők tömeges deportálását célozzák. Liling egyike azoknak az aktivistáknak, akik egyre nagyobb számban vannak jelen, és ellenzik azt a tervet, amely az országban élő közel 38 000 afrikai menedékkérőt a deportálás vagy börtön közti nehéz választás elé állítja. A kormány terve elleni tiltakozók köre a deportálásra használt repülőket vezető pilótáktól írókon, jogászokon, orvosokon át holokauszt túlélőkig terjed. Azért tüntetnek, hogy felhívják a kormány figyelmét arra, hogy ezek az emberek pont ugyanolyan menekültek, mint az európai zsidók voltak néhány nemzedékkel ezelőtt. Százak jelentkeztek, akik akár menekültek rejtegetésére is készen állnak, ha úgy hozná a sors.

Liling, a közhasznú Nemzetközi Migrációs és Integrációs Központ igazgatója, döbbenten szembesült ezzel a tiltakozáshullámmal. „Számomra az Izraelbe költözés ténylegesen azt jelentette, hogy nem kell rejtőzködni, hogy teljesen önmagam tudok lenni zsidóként; rendkívül nyugtalanító már maga a gondolat is, hogy Izraelben bárki arra szorulna, hogy elbűjtassák, és távolról sem áll összhangban azzal, amit véleményem szerint Izraelnek meg kellene testesítenie” – mondja.

Ugyanakkor Benjamin Netanyahu miniszterelnök – olyan más bevándorlásellenes vezetők állásfoglalását ismételve, akik a második világ-

háború óta a világ legnagyobb menekültáradatával néznek szembe – ezen a héten úgy emlegette a deportálandókat, mint „törvénytelenül beszivárgó munkavállalókat”, és „elítélendőnek” nevezte a deportálások elleni kampányt.

A legtöbb afrikai hosszú utat tett meg szárazföldön, míg Izraelbe ért a Szudánban dúló háború vagy az eritreai diktatúra borzalmai elől menekülve – a bevándorlók első hullámai 2005-ben érkeztek Egyiptom felől a Sínai-félszigeten át.

A zsidó állam erkölcsi dilemmája

Elemzők szerint a zsidó állam ezzel a hozzáállással egy olyan nemzethez beszél 70. születésnapjának előestéjén, amelyet a túlélésért folytatott küzdelme formált ellenségeitől körülvéve – ez egy a „másikkal” szembeni gyanút tápláló küzdelem –, és amely nemzet úgy tekint magára, mint ahol oltalmat nyerhetnek az üldözés elől menekülő zsidók – de nem így többi embertársuk, akik esetleg hasonló helyzetben lehetnek. Ez komoly erkölcsi dilemmát jelent egy olyan ország számára, amely születése hajnalán – a második világháború akkor még frissen élő rémtetteinek tudatában – kulcsszerepet játszott az 1951-es Menekültügyi Egyezmény megfogalmazásában, amikor is először gyűlt össze a nemzetközi közösség, hogy meghatározzák az egyes országok felelősségét a menekültek védelmével kapcsolatban.

A tervről szóló vita közepette a tudósítások fényt derítettek arra, hogy kockázatos, sőt egyenesen életveszélyes úticélnak bizonyultak egyes meg nem nevezett, „harmadik világbeli” országok (nem hivatalos forrásból származó információ szerint Ruanda, esetlegesen Uganda), ahová az afrikaiakat küldnék. Az Izraelben kibontakozó és egyre szélesedő népi kezdeményezés mellett a diaszpórában élő zsidók egy része is leadta a vészjelzést, mondván, hogy a deportálás példátlan tett lenne, amely meggyalázza a zsidó értékeket és egy olyan nép történelmét, amely tudja, mit jelent az üldözöttség elől menekülni.

Ezekben az afrikai menedékkérőkben sokan saját családtörténetük visszatükröződését látják – ahogy ők maguk is menekülteké vagy üldözöttség áldozataivá váltak akár a holokauszt,

akár száz évvel ezelőtt az Orosz Birodalom pogromjai alatt. Továbbá azt is megjegyzik, hogy a zsidó hagyomány a menekültek védelmét hirdeti, és idézik azt a 36 bibliai helyet, ahol az alábbi parancsra található utalás: „Szeressétek a jövevényt, mert ti is jövevények voltatok Egyiptom földjén!” (SMóz 10,19)

„A rasszizmus fuvallata”

Mindazonáltal a kormány hajthatatlan marad. Miniszterek és tisztviselők hivatalos helyeken „behatolóknak” nevezik az afrikaiakat, mivel engedély nélkül lépnek az ország területére, és legtöbbször gazdasági menekülteknek tekintik. Az afrikaiak többsége vagy Tel Aviv déli részén lakik, ahol főként éttermekben dolgoznak, vagy a déli tüdülvárosban, Eilatban, ahol szállodákban próbálnak elhelyezkedni. A kormány kijelentette, hogy palesztin munkavállalókat fog behozni a helyükre.

A „demográfiai fenyegetés” szó is elhangzott a menedékkérőkkel kapcsolatban, bár kevesebb mint egy százalékát teszik ki a lakosságnak, és nem valószínű, hogy számuk nőni fog – részben az egyiptomi határon lévő kerítés miatt, amelyet Izrael épített a migrációra adott válaszként. A deportálási intézkedések felvetik a rasszizmus vádját, mi szerint a sietség, amivel a menedékkérőket ki akarják toloncolni, inkább magyarázható a bőrük színével. Még az Izrael ügynek szószólójaként ismert amerikai Alan Dershowitz jogász, alkotmányszakértő és elemző is azt mondta egy izraeli kábeltelevízióval készített interjúban, hogy lehetetlenség volt elkerülni a „rasszizmus fuvallatát”, amikor közel 40 000 színes bőrű embert deportáltak anélkül, hogy először tisztességesen ellenőrizték volna menekültstátuszukat. A menekültstátuszért folyamodók kevesebb mint egy százaléka járt szerencsével Izraelben. Ezzel szemben Kanada a partjait elérő eritreaiak 97 százalékának bírálta el kedvezően a kérelmét.

Szakadás a diaszpóra és Izrael között

Irwin Cotler volt kanadai igazságügyminiszter és a Kanadai Zsidó Kongresszus (Canadian Jewish Congress, CJC) korábbi elnöke Izraelben járt, hogy megvitassa a tisztségviselőkkel a menedékkérők szorult helyzetét. Ő

a következőképpen magyarázza az izraeli és a diaszpórabeli zsidók álláspontjának különbözőségét: Az észak-amerikai zsidók másfajta politikai és kulturális körülmények közt élnek. Nekik nincs megfontolnivalójuk geopolitikai és biztonsági szempontból, nem kell figyelembe venniük az izraeli kormánykoalíció problémáit vagy az ottani élet sürgető gondjait... Ők valóban éreztetik magukat, majd hogyanem komoly aggodalmat váltanak ki belőlük a jelen események. Ez a kettősség nemcsak izraeli jelenség, hanem tükrözi a más országokban kialakult eltérő szemléletmódokat is: azokét, akik a menekültekkel azonosulnak és a sokszínűség hívei, illetve azokét, akik ettől fenyegetve érzik magukat.

„Izrael alapítói mélyen tudatában voltak annak, hogy mi történik egy néppel, amikor sehol sem talál oltalmat” – mondja Ayelet S. Cohen rabbi, az Új Izrael Alapítvány (New Israel Fund) amerikai nonprofit szervezet igazgatója, amely az Izraelben megvalósuló társadalmi igazságtalanság és egyenlőség ügyének támogatója. „Számunkra, akik a Tórán és a zsidó vallási törvényen keresztül éljük meg zsidóságunkat, rendkívüli jelentőséggel bírnak azok a vallási tanok, amelyek tiltják, hogy tetlenül nézzük, ha valakit halálos veszedelem fenyeget.

Cohen rabbinő azoknak a menekülteknek a tanúvallomásaira utalt, akik korábban szabad akaratukból választották a Ruandába vagy Ugandába való deportálást (a kormány 3500 dolláros, azaz 900 000 forintnyi támogatást ajánlott fel azoknak, akik hajlandók voltak távozni). Értesülések szerint sokakat kiraboltak, másokat megerőszakoltak, embercsempész-hálózatoknak adtak el, és az életük is veszélyben forgott, amikor Líbia területén haladtak át Európa felé tartó útvonalon.

A kiskorúak védelmében

Tamar Elad-Appelbaum rabbinő, aki egy felekezethez nem kötött zsinagóga élén áll Jeruzsálemben, Lilínggel és másokkal együtt azon fáradozik, hogy különleges oltalmazotti státuszt szerezzen azok számára, akik tíz évvel ezelőtt egyedül érkeztek az országba és izraeli iskolákban tanultak (közel kétszáz emberről van szó).

Ezek az emberek folyékonyan beszélnek héberül, gyökeret vertek barátaik és támogató hálózatok által, sőt néhányan közülük megpróbálták jelentkezni az izraeli hadseregbe – amikor pedig elutasításra találtak, ehelyett nemzeti – azaz fegyvertelen, önkéntes katonai – szolgálatra iratkoztak fel.

A rabbinó és társai zsinagógák és egyéni résztvevők bevonásával Jeruzsálem-szerte egy őket segítő hálózat kiépítésén dolgoznak.

Elad-Appelbaum rabbinó elmondása szerint Izraelnek sokat kell tanulnia a diaszpórában élő

zsidóktól, ugyanakkor beleérező megértést kér Izrael hivatalos álláspontjának okát illetően.

„Kétfajta nézet uralkodik történelmünkben – mondja. – Az Amerikában élő zsidók nagyszemélyű érzékkel képesek szemlélni a világot és abban saját magunkat kezdeményező élcsoportnak látni; mi itt Izraelben az elmúlt hetven év során abból a szemszögből néztük a dolgokat, hogy miképpen tudunk otthon teremtani a zsidó nép számára. Mindkettő nagy jelentőséggel bír, és a mi feladatunk e kettő összeháttítása.”

(*Christian Science Monitor*)

HELYESBÍTÉS

A Valóság 2018. februári számában Vizi E. Szilveszter Tökéczki László temetésén 2018. január 23-án elhangzott beszédének szerkesztett változatában egy sajnálatos hiba történt: Romsics Ignác neve kimaradt a Duna Televízió tíz évig tartó „Törzsasztal” műsorának alapítói közül. A mondat – a szerzői korrekció alapján – helyesen így hangzik:

Tökéczki László történészként vett részt a Duna Televízió tíz évig tartó „Törzsasztal” műsorában, amelyet Bogárdi Szabó István, Martonyi János, Csoóri Sándor, Romsics Ignác, Kósa Ferenc és jómagam alapítottunk Balogh Júlia, Csoóri Sándor feleségének védnöksége alatt.

E SZÁMUNK SZERZŐI:

- | | |
|---|---|
| <i>Erős Vilmos</i> történész, egyetemi docens, Debrecen | <i>Németh László</i> történész, egyetemi tanársegéd, Károli Gáspár Református Egyetem, Társadalom- és Kommunikációtudományi Intézet, Budapest |
| <i>Dr. Káposzta József</i> egyetemi docens, CSc, dékán, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Szent István Egyetem, Gödöllő | <i>Dr. Pomeisl András József</i> főtanácsadó, Budapest |
| <i>Kapronczay Károly</i> történész, egyetemi tanár, Budapest | <i>Dr. Prieger Adrienn</i> jogász, a Károli Gáspár Református Egyetem oktatója az Állam- és Jogtudományi Karon, Budapest |
| <i>László Andor</i> tanár, Szárliget | <i>Török Imre</i> , a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem ny. gazdasági és műszaki főigazgatója, Budapest |
| <i>Magyar Ferenc</i> kancellár, Szent István Egyetem, Gödöllő | <i>Dr. Tózsér János</i> egyetemi tanár, DSc, rektor, Szent István Egyetem, Gödöllő |
| <i>Mezei Tibor</i> mestertanár, rektori tanácsadó, Szent István Egyetem, Gödöllő | |
| <i>Dr. Mező Ferenc</i> , habilitált egyetemi docens, Debreceni Egyetem | |

TARTALOMJEGYZÉK

Dr. Mező Ferenc: Közép-Európa, mint Európa megmentője. 1

MŰHELY

Török Imre: A felsőoktatás, az oktatás és a képzés korszerűsítése 10

Tózsér János – Magyar Ferenc – Mezei Tibor – Káposzta József:

Beszélgetés a felsőoktatás fejlesztéséről az agrár-,
élelmiszer- és vidékgazdaság kihívásai tükrében 21

Dr. Prieger Adrienn – Dr. Pomeisl András József:

A török igazságszolgáltatás aktuális helyzete
az igazságszolgáltatási reform, az alkotmánymódosítás
és a bírósági függetlenség alapelvei tükrében 40

*Erős Vilmos: Plebs és populus között (Szabó István kora újkori
parasztságtörténettel kapcsolatos tanulmányai – 2. rész).* 54

SZÁZADOK

László Andor: Szekfű Gyula örökségéről I. 85

Németh László: „Révai József (...) elemében volt, mikor vagdalkozni kellett”

A Szabad Nép szerepe 1948-ban 105

NAPLÓ

Kapronczay Károly: Hogyan halt meg Sztálin generalisszimusz. 118

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOKBÓL

Zanny Minton Beddoes: Újabb alkotmányozó gyűlés Amerikában – és ennek veszélyei (121) Dina Kraft: Növekvő zsidó ellenállás az afrikaiak deportálásával szemben – és ennek okai (126)

KÉPEK

F. Farkas Tamás grafikái

Tisztelt Előfizetőink!

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat 1841-ben jött létre a tudományos ismeretek népszerűsítésére, a magyar társadalom tudásszintjének emelésére. Ennek szolgálatában indította el a Társulat sok évtizede ismeretterjesztő folyóiratait, melyek nélkülözhetetlenné váltak az utóbbi fél évszázad iskolai oktatásában, a tudományos igényű, korszerű ismeretközlésben. A természettudományi és társadalomtudományi tudás terjesztése céljából, mindent megteszünk annak érdekében, hogy lapjaink minél szélesebb közönséghez és minél kedvezőbb áron jussanak el. Ezt szolgálja 2018. évi akciónk, melynek keretén belül a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat által kiadott lapok – az Élet és Tudomány, a Természet Világa és a Valóság – együtt kedvezményesen fizethetők elő. Célunk, hogy Előfizetőink minél kisebb ráfordítással jussanak hozzá a tudomány legújabb eredményeihez, több lap együttes előfizetése csökkenti az Önök eddigi költségeit.

A következő előfizetői csomagokat ajánljuk:

Élet és Tudomány, Természet Világa és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 32 640 Ft helyett 22 800 Ft
Fél évre: 16 860 Ft helyett 12 120 Ft

Élet és Tudomány és Természet Világa együttes előfizetés:

Egy évre: 24 240 Ft helyett 18 000 Ft
Fél évre: 12 660 Ft helyett 9660 Ft

Élet és Tudomány és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 24 600 Ft helyett 18 240 Ft
Fél évre: 12 660 Ft helyett 9840 Ft

Természet Világa és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 16 440 Ft helyett 10 920 Ft
Fél évre: 8400 Ft helyett 5760 Ft

Akciónk a 2018. évre szóló, egyéves és féléves előfizetésekre érvényes!

A TIT-lapok előfizethetők a Magyar Posta Zrt.-nél:

- személyesen a postahelyeken és a kézbesítőnél
 - telefonon: +36-1-767-8262
- e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu
 - interneten: eshop.posta.hu
- levélben: MP Zrt., 1900 Budapest

A 2015. évi és az azelőtti lapszámaink kedvezményesen, 500 forintos áron vásárolhatók meg a szerkesztőségben.

Ára: 790 Ft • Előfizetéssel: 700 Ft


Nemzeti Kulturális Alap

